

«Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών»

«Σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία για εκπαιδευτικούς»

Διπλωματική Εργασία

«Γλωσσικές επαφές και δανεισμός στην ιστορία της ελληνικής.
Στάσεις εκπαιδευτικών και μαθητών απέναντι σε διαφορετικής
προέλευσης γλωσσικά δάνεια: Η περίπτωση της αγγλικής και της
τουρκικής»

Θεοδούλη Βλάχου

Επιβλέπων καθηγητής: Γεωργακόπουλος Αθανάσιος

Πάτρα, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Γλωσσικές επαφές και δανεισμός στην ιστορία της ελληνικής.
Στάσεις εκπαιδευτικών και μαθητών απέναντι σε διαφορετικής
προέλευσης γλωσσικά δάνεια: η περίπτωση της αγγλικής και της
τουρκικής»

Βλάχου Θεοδούλη

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Συν- Επιβλέπων Καθηγητής:

Γεωργακόπουλος Αθανάσιος

Λαβίδας Νικόλαος

Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Μέλος ΣΕΠ στο ΕΑΠ

Πάτρα, Ιανουάριος 2025

Ευχαριστίες

Θέλω να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Γεωργακόπουλο Αθανάσιο, ο οποίος δέχθηκε να αναλάβει την επίβλεψη της εργασίας, μου υπέδειξε βιβλιογραφία, και μέσα από την κριτική και τις πολλές πολύτιμες συμβουλές του επιμελήθηκε της όλης παρουσίασης της. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές μου στο μεταπτυχιακό «Σύγχρονες τάσεις στη γλωσσολογία για εκπαιδευτικούς» (ΑΔΕ) πρόγραμμα του ΕΑΠ.

Βεβαίως μεγάλο μερίδιο των ευχαριστιών μου απευθύνεται στους δικούς μου ανθρώπους για την υπομονή και τη συμπαράστασή τους όλα αυτά τα χρόνια, αλλά ιδιαίτερα στο τελευταίο χρονικό διάστημα για την εκπόνηση της εργασίας αυτής.

Βλάχου Θεοδούλη

Πάτρα, Ιανουάριος 2025

Περίληψη

Η αλλαγή είναι στοιχείο όλων των ζωντανών γλωσσών και δεν μπορεί να αποφευχθεί. Έτσι και η ελληνική γλώσσα στο διάβα των αιώνων δεν έμεινε αναλλοίωτη, αλλά μέσα από την επαφή της με άλλους λαούς δάνεισε, αλλά και δανείστηκε γλωσσικά στοιχεία. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναλύσει το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού στην ελληνική ως αποδέκτριας γλώσσας, εξετάζοντας πώς έχει εκδηλωθεί σε διάφορες ιστορικές φάσεις. Επιπλέον, αυτή η μελέτη διερευνά τις στάσεις των εκπαιδευτικών και των μαθητών απέναντι σε γλωσσικούς δανεισμούς διαφορετικής προέλευσης. Κρίθηκε απαραίτητο να αναλυθούν τόσο οι έννοιες των γλωσσικών αλλαγών με αναφορά στα εσωτερικά και εξωτερικά αίτια που τις προκαλούν, όσο και ο γλωσσικός δανεισμός, ως η σημαντικότερη συνέπεια της γλωσσικής επαφής. Οι γλωσσικές επαφές και τα δάνεια παρουσιάστηκαν αδρομερώς σε όλες τις περιόδους της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, στην Αρχαία Ελληνική, την Ελληνιστική Κοινή Ελληνική, τη Μεσαιωνική Ελληνική και τη Σύγχρονη Ελληνική. Τα γλωσσικά δάνεια διακρίθηκαν σε εξωτερικά, εσωτερικά και διαχρονικά, λόγια και λαϊκά, προσαρμοσμένα και μη, και δόθηκαν σχετικά παραδείγματα.

Στη συνέχεια, με ερευνητικό εργαλείο το ερωτηματολόγιο σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε σχετική έρευνα προκειμένου να διερευνηθούν οι προτιμήσεις των ελληνόφωνων εκπαιδευτικών και μαθητών σχετικά με δάνειες λέξεις τουρκικής και αγγλικής προέλευσης. Αυτές οι δύο γλώσσες έχουν επηρεάσει την ελληνική σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους, μέσω διακριτών μηχανισμών επαφής και υπό διαφορετικές συνθήκες. Ενώ τα τουρκικά δάνεια είναι παλαιότερα και έχουν υποστεί σημαντική προσαρμογή και ενσωμάτωση στα ελληνικά, τα αγγλικά δάνεια παραμένουν σε μεγάλο βαθμό απροσάρμοστα και συνεχίζουν να εισέρχονται στη γλώσσα εξαιτίας και της παγκόσμιας επιρροής των αγγλικών. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι δάνειες λέξεις και από τις δύο γλώσσες αποτελούν μέρος του γλωσσικού ρεπερτορίου και των δύο ομάδων. Ωστόσο, οι εκπαιδευτικοί δείχνουν μεγαλύτερη προτίμηση στα τουρκικά δάνεια, ενώ οι μαθητές προτιμούν τα αγγλικά. Επιπλέον, και οι δύο ομάδες τείνουν να συσχετίζουν τις δάνειες λέξεις, όταν αναγνωρίζεται η ξενική προέλευσή τους, με ανεπίσημα πλαίσια επικοινωνίας.

Λέξεις- κλειδιά:

γλωσσική επαφή, γλωσσικός δανεισμός, αγγλικά γλωσσικά δάνεια, τουρκικά γλωσσικά δάνεια

Language contacts and borrowing in Greek. Attitudes of teachers and students towards English and Turkish borrowings

Theodouli Vlachou

Abstract

Change is an element of all living languages and cannot be avoided. Thus, the Greek language has undergone transformations through contact with other languages, leading to both the borrowing and lending of linguistic elements. The purpose of this thesis is to analyze the phenomenon of linguistic borrowing in Greek as a recipient language, examining how it has manifested across different historical phases. Additionally, this study explores the attitudes of teachers and students towards linguistic borrowings of different origins. It was deemed necessary to analyze both the concepts of linguistic changes with reference to the internal and external causes that bring them about, and linguistic borrowing, as the most important consequence of linguistic contact. Language contacts and borrowings were presented in a broad manner in all periods of the history of the Greek language, in Ancient Greek, Hellenistic Common Greek, Medieval Greek and Modern Greek. Linguistic borrowings were distinguished into external, internal and diachronic, verbal and popular, adapted and non-adapted, and relevant examples were given.

Then, using a questionnaire as a research tool, a survey was designed and conducted to examine the preferences of Greek-speaking teachers and students regarding borrowed words of Turkish and English origin. These two languages have influenced Greek at different historical periods, through distinct contact mechanisms and under varying conditions. While Turkish loanwords are older and have undergone significant adaptation and integration into Greek, English borrowings remain largely unadapted and continue to enter the language due to English's global influence. The results showed that borrowed words from both languages are part of the linguistic repertoire of both groups. However teachers show a stronger preference for Turkish loanwords, whereas students favor English borrowings. Additionally, tend to associate loanwords when their foreign origin is recognized- with informal communication contexts.

Keywords: Language contact, language borrowing, turkish language loans, english language loans

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Περιεχόμενα.....	vii
Κατάλογος Εικόνων.....	ix
Εισαγωγή.....	x
Μέρος Α΄: Θεωρητικό.....	1
1. Η Γλώσσα.....	1
1.1 Ο δυναμικός χαρακτήρας της γλώσσας.....	1
1.2 Γλώσσα και Ιδεολογία.....	2
1.3 Στάσεις απέναντι στη γλώσσα.....	4
2. Επαφή γλωσσών.....	6
2.1 Γλωσσική επαφή και γλωσσική αλλαγή.....	6
2.1.1 Φαινόμενα γλωσσικής επαφής.....	8
2.1.2 Γλωσσική αλλαγή – Αίτια.....	9
2.2 Γλωσσική επαφή και γλωσσικός δανεισμός.....	12
2.2.1 Κατηγορίες – Τυπολογία δανεισμού.....	13
2.2.1.1 Εξωτερικός Δανεισμός.....	13
2.2.1.2 Εσωτερικός και Διαχρονικός Δανεισμός.....	15
2.2.1.3 Λόγιος και Λαϊκός Δανεισμός.....	15
2.2.1.4 Προσαρμοσμένα – Μη Προσαρμοσμένα Δάνεια.....	16
3. Γλωσσικές επαφές και δανεισμός στην ελληνική.....	18
3.1 Περίοδοι της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας.....	18
3.1.1 Γλωσσικός δανεισμός από την τουρκική· ιστορικά στοιχεία και τομείς δανεισμού....	21
3.1.2 Γλωσσικός δανεισμός από την αγγλική.....	24
Μέρος Β΄: Ερευνητικό.....	29
4. Μεθοδολογία.....	29
4.1 Μεθοδολογία της έρευνας.....	29
4.2 Σκοπός και υποθέσεις της έρευνας.....	29
4.3 Τύπος έρευνας και περιορισμοί.....	31
4.4 Ερευνητικά ερωτήματα.....	31

4.5 Συμμετέχοντες.....	32
4.6 Ερευνητικό εργαλείο – συλλογή δεδομένων.....	32
4.7 Τόπος και χρόνος λήψης του δείγματος.....	34
5. Το ερωτηματολόγιο	34
5.1 Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου	34
5.2 Ομαδοποίηση – σχολιασμός λέξεων ερωτηματολογίου	35
6. Αποτελέσματα της έρευνας.....	38
6.1 Παρουσίαση των συμπερασμάτων	38
6.2 Γενικά αποτελέσματα της έρευνας	38
6.3 Αποτελέσματα της έρευνας για μαθητές	41
6.3.1 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες αγγλικές λέξεις	41
6.3.2 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης.....	43
6.4 Αποτελέσματα της έρευνας για εκπαιδευτικούς.....	44
6.4.1 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες λέξεις αγγλικής προέλευσης	44
6.4.2 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης.....	46
6.5 Σύγκριση των αποτελεσμάτων μαθητών και εκπαιδευτικών	48
6.6 Σύγκριση των αποτελεσμάτων με τις υποθέσεις της έρευνας.....	49
7. Συμπεράσματα.....	51
Βιβλιογραφία	53
Παράρτημα: Το ερωτηματολόγιο	57

Κατάλογος Εικόνων

Εικόνα 6.1 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για το ζεύγος των συνωνύμων λέξεων χάκερ-κυβερνοπειρατής	39
Εικόνα 6.2 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για δύο ζεύγη συνωνύμων λέξεων, τσιπς-πατατάκια και ματς- αγώνας	39
Εικόνα 6.3 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για το συνωνυμικό ζεύγος μανάβικο-οπωροπωλείο.....	40
Εικόνα 6.4 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για το συνωνυμικό ζεύγος μεράκι- πάθος.....	40
Εικόνα 6.5: Γλωσσικές προτιμήσεις μαθητών σε ζεύγη με ελληνική λέξη και συνώνυμη αγγλικής προέλευσης	41
Εικόνα 6.6: Γλωσσικές προτιμήσεις μαθητών σε ελληνική λέξη και συνώνυμη τουρκικής προέλευσης	43
Εικόνα 6.8 :Γλωσσικές προτιμήσεις εκπαιδευτικών σε ζεύγη με ελληνική λέξη και συνώνυμη τουρκικής προέλευσης.....	46
Εικόνα 6.9Σύγκριση γλωσσικών προτιμήσεων μαθητών και εκπαιδευτικών.....	48

Εισαγωγή

Με την εκπόνηση της παρούσας εργασίας επιχειρείται η εξέταση του διαχρονικού φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού και η διερεύνηση των στάσεων εκπαιδευτικών και μαθητών απέναντι σε διαφορετικής προέλευσης γλωσσικά δάνεια που ενσωμάτωσε η ελληνική. Η συζήτηση που αναπτύσσεται συχνά γύρω από το φαινόμενο αυτό, τα ερωτήματα που τίθενται και οι αντιλήψεις των ατόμων – που συχνά εκδηλώνονται ως αντιδράσεις – αποτέλεσαν την αφορμή για την εκπόνησή της.

Η εργασία αποτελείται από δύο μέρη και διαρθρώνεται σε επτά κεφάλαια. Το πρώτο μέρος περιλαμβάνει την ανάλυση της θεωρίας εκείνης που άπτεται του φαινομένου του γλωσσικού δανεισμού και κρίνεται απαραίτητο να αναπτυχθεί. Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο επισημαίνεται ο δυναμικός χαρακτήρας της γλώσσας, μέσα από την ιδιότητά της να προσαρμόζεται στις επικοινωνιακές ανάγκες των χρηστών της, ενώ προσεγγίζεται και το θέμα των στάσεων απέναντι στη γλώσσα, θετικών ή αρνητικών, με αναφορά στους παράγοντες εκείνους που τις δημιουργούν, τις κατευθύνουν και τις αναπαράγουν. Σε συνάρτηση με το θέμα των στάσεων τελεί και η ιδεολογία απέναντι στη γλώσσα, η οποία αναλύεται στο ίδιο κεφάλαιο. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύεται το θέμα της επαφής των γλωσσών, θίγοντας τον αναπόφευκτο χαρακτήρα της γλωσσικής αλλαγής, με ιδιαίτερη αναφορά στα αίτια, εσωτερικά και εξωτερικά, που την προκαλούν. Το φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού ως βασικότερης συνέπειας της επαφής των γλωσσών αναλύεται στο ίδιο κεφάλαιο, ενώ διακρίνονται οι κατηγορίες του σε εξωτερικό δανεισμό, εσωτερικό και διαχρονικό, λόγιο και λαϊκό, προσαρμοσμένο και μη προσαρμοσμένο, μέσα από την παράθεση σχετικών παραδειγμάτων. Οι γλωσσικές επαφές και ο δανεισμός της ελληνικής ανά περίοδο της ιστορίας της δίνονται στο τρίτο κεφάλαιο, επίσης με σχετικά παραδείγματα, ενώ γίνεται διεξοδική αναφορά στον γλωσσικό δανεισμό από την τουρκική και την αγγλική, απέναντι στις οποίες διερευνάται η στάση διαφορετικών ομάδων στο ερευνητικό μέρος της εργασίας.

Το δεύτερο μέρος αποτελεί την ερευνητική προσέγγιση της εργασίας, η οποία αποτελείται από τρία κεφάλαια, στα οποία περιγράφεται η μεθοδολογία, τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν

και τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε. Ειδικότερα, στο τέταρτο κεφάλαιο αναφέρονται ο τύπος της έρευνας, ο σκοπός και οι υποθέσεις της, καθώς και οι περιορισμοί που την συνοδεύουν. Τίθενται, επίσης, τα ερωτήματα στα οποία με την παρούσα επιχειρείται απάντηση και παρουσιάζεται το προφίλ και τα χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, το ερευνητικό εργαλείο και ο τρόπος συλλογής των δεδομένων καθώς και ο τόπος και ο χρόνος λήψης του δείγματος. Στο πέμπτο κεφάλαιο αναλύεται το ερωτηματολόγιο, ο τύπος και η φιλοσοφία των ερωτήσεων που περιλήφθηκαν, τα κριτήρια με τα οποία επελέγησαν οι λέξεις του ερωτηματολογίου και επιχειρείται σχολιασμός και ομαδοποίησής τους. Στο τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται και αναλύονται τα αποτελέσματα της έρευνας, τα οποία διακρίνονται σε αυτά που προέκυψαν για τους μαθητές και σε αυτά που προέκυψαν για τους εκπαιδευτικούς και επιχειρείται τόσο η μεταξύ τους σύγκριση όσο και με τις υποθέσεις της έρευνας.

Μέρος Α΄: Θεωρητικό

1. Η Γλώσσα

1.1 Ο δυναμικός χαρακτήρας της γλώσσας

Η γλώσσα είναι ένας ζωντανός οργανισμός με δυναμικό χαρακτήρα που φέρει εγγενώς το σπέρμα της αλλαγής σε όλα τα επίπεδα ανάλυσης και περιγραφής της. Συμβαίνει, έτσι, η γλώσσα της κάθε γενιάς να διαφέρει από αυτήν της προηγούμενης αλλά και της επόμενης, με τις διαφορές αυτές να συσσωρεύονται σε βάθος χρόνου, προκαλώντας σημαντικές μεταβολές στο σύστημά της (Νικηφορίδου, 2014, σ. 40-43). Πρόκειται για αλλαγές σταδιακές, οι οποίες παρατηρούνται συνεχώς, οδηγώντας κατά κανόνα το γλωσσικό σύστημα προς προβλέψιμες κατευθύνσεις, με κάποιες από αυτές να θεωρούνται πιθανές και άλλες αδύνατες. Τα κίνητρα της αλλαγής, όπως προκύπτει από έρευνες σε συγκεκριμένες μεταβολές, είναι καθολικά, καθώς ισχύουν και παρατηρούνται σε όλες τις γλώσσες και εντοπίζονται τόσο σε κοινωνιογλωσσικούς παράγοντες, όπως ο γλωσσικός δανεισμός λόγω της επαφής των πληθυσμών, αλλά και σε ενδογλωσσικούς, οι οποίοι ενεργοποιούνται από το ίδιο το γλωσσικό σύστημα, μέσα από μηχανισμούς, μεταξύ άλλων, αναλογίας, απλοποίησης και εξισορρόπησης του (Aitchison, 2012).

Παρά την καθολικότητα της γλωσσικής αλλαγής συνήθως είναι οι νέοι που κατηγορούνται για την χαμηλή ποιότητα λόγου και την λεξιπενία και γενικότερα για την κακοποίηση και συνακόλουθη υποβάθμιση της γλώσσας της εποχής μας, ωθώντας στη γλωσσική αλλαγή, η οποία ταυτίζεται με τις έννοιες της νόθευσης, της φθοράς και της παρακμής. Η χρήση συνθηματικής γλώσσας, *αργκό*, είναι συνήθης στις μέρες μας από τους νέους, όπως και τα ακρωνύμια και τα αρκτικόλεξα με αποκορύφωμα τα Λατινοελληνικά, *greeklish* στον γραπτό λόγο, καθώς και η χρήση ξενικών όρων, εκεί που κατά πολλούς θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν οι αντίστοιχοι ελληνικοί. Πρόκειται για φαινόμενα που εύκολα «ευαισθητοποιούν» τους κινδυνολόγους που κόπτονται για τη διατήρηση και την καθαρότητα της γλώσσας.

Η σύγχρονη Γλωσσολογία, όμως, έρχεται σύμφωνα με τις αρχές και τις παραδοχές της να αναγνωρίσει σε όλα αυτά τα φαινόμενα τον δυναμικό και δημιουργικό χαρακτήρα της γλώσσας και την ιδιότητά της να προσαρμόζεται στις ποικίλες επικοινωνιακές ανάγκες των

χρηστών της. Έτσι, τα ακρώνυμα θεωρούνται πηγή νεολογισμών στην κατηγορία της λεξικής μεταβολής, αποτελώντας στοιχείο ενδογλωσσικής δημιουργικότητας (McMahon, 2005, σ. 282-283). Έπειτα, το λεξιλόγιο των νέων, η συνθηματική τους γλώσσα, δημιουργείται και ανανεώνεται από διάφορους λεξιλογικούς μηχανισμούς, όπως η μεταφορά, *κόκαλο* (μεθυσμένος), ο εξωτερικός δανεισμός, *κουλ* (ήρεμος), η χρήση επιθημάτων, *φύτ-ουλας*, η συντόμευση με περικοπή λέξης, *τεσπα* (τελοσπάντων) κ.λπ.), ικανοποιώντας την ανάγκη τους να εκφράζονται ελεύθερα και να προσαρμόζουν το λεξιλόγιό τους στις εκάστοτε επικοινωνιακές ανάγκες (Ξυδόπουλος, 2008, σ. 250-251, 235-236).

Σε όλες αυτές τις γλωσσικές και εκφραστικές πραγματώσεις και στα επιχειρήματα για κακοποίηση και υποβάθμιση της γλώσσας, με σθένος αντιτίθενται και αυτά που συνηγορούν υπέρ της εξέλιξής της. Ειδικότερα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης και της έντονης επαφής και αλληλεπίδρασης των λαών, ο γλωσσικός δανεισμός συνιστά φυσική τάση της γλώσσας και γίνεται αποδεκτός ως μια διαδικασία, η οποία συνέβαινε πάντοτε, με καθολικό χαρακτήρα καθώς αφορά σε όλες τις γλώσσες. Άλλωστε οι γλώσσες αλλάζουν επειδή αλλάζουν οι ιδέες, αλλάζουν οι γενιές και η εξέλιξη αποτελεί κύριο χαρακτηριστικό των κοινωνιών στις οποίες νέοι τρόποι επικοινωνίας δημιουργούνται, νέες σκέψεις, νέα αντικείμενα. Συνεπώς η γλώσσα αναπόφευκτα αλλάζει για να παρακολουθήσει και να ανταποκριθεί σε αυτές τις αλλαγές. Και αυτή η αλλαγή έρχεται μέσα από τη χρήση της γλώσσας, χωρίς να προκύπτει κατά τρόπο συμπτωματικό και συγκυριακό αλλά αποτελώντας φυσικό χαρακτηριστικό της που εξασφαλίζει τη ζωή της και τη διάρκειά της (Φραγκουδάκη, 2001).

1.2 Γλώσσα και Ιδεολογία

Καίρια στοιχεία που σχετίζονται με τη γλώσσα, όπως η διατήρηση της ιστορικής ορθογραφίας, η διαμάχη δημοτικής καθαρεύουσας, τα γλωσσικά λάθη και η αντιμετώπισή τους, η διδασκαλία των αρχαίων ελληνικών στο σχολείο και ο εξωτερικός γλωσσικός δανεισμός έχουν αποτελέσει πολλές φορές αιτία έντονου διαλόγου και αντιπαραθέσεων. Έτσι, κάθε φορά που εγείρεται συζήτηση περί τέτοιων θεμάτων αναπτύσσεται μια κινδυνολογία που θέλει τη γλώσσα να φθείρεται, να παρακμάζει, να κακοποιείται, να απειλείται εν τέλει με αφανισμό. Συμβαίνει, έτσι, ευρύτερα παγιωμένες και αποδεκτές

απόψεις για την ιστορία και τη φύση της γλώσσας είτε να αγνοούνται, είτε σκοπίμως να διαστρεβλώνονται, με σκοπό να δημιουργηθεί από μερίδα ανθρώπων του συντηρητικού κύκλου ο μύθος που εξυπηρετεί συγκεκριμένο αφήγημα, το εθνικό αφήγημα (Χριστίδης, 1999, σ. 79).

Σύμφωνα με αυτό επιδιώκεται πλήρης ταύτιση έθνους και γλώσσας και αυτή ακριβώς η σύμπτωση οδηγεί στη μυθοποίηση της σχέσης, εντοπίζοντας στη γλώσσα την ίδια την εθνική ύπαρξη (Σκοπετέα, 2001, σ.75,77). Και δεν είναι το εμφανές περιεχόμενο του μύθου αυτού που συντηρεί την καταστροφολογία για τη γλώσσα, αλλά το αφανές, το καλυμμένο, το οποίο και δεν σχετίζεται με την ίδια τη γλώσσα, με μηχανισμούς, δηλαδή, που απορρέουν και ενεργοποιούνται από το ίδιο το γλωσσικό σύστημα, αλλά ακουμπά σε πολιτικό – ιδεολογικά ερείσματα, σε ευρύτερες πολιτικό –ιδεολογικές θέσεις που κατά περίπτωση θίγονται (Χριστίδης, 1999, σ.83). Ειδικότερα, το ζήτημα των λαθών στη χρήση της γλώσσας και κυρίως ο εξωτερικός γλωσσικός δανεισμός θεωρείται λανθασμένα ότι απειλούν τη γλώσσα. Έτσι, οι αποκλίσεις από την πρότυπη γλώσσα, τη νόρμα προκαλούν κινήσεις καθαρισμού, κινήσεις που φέρουν πάντα ιδεολογικό επίχρισμα μπροστά στον κίνδυνο αλλοίωσης και αφανισμού της συγκεκριμένης γλώσσας (Θεοδωροπούλου & Παπαναστασίου, 2001, σ. 199).

Έπειτα, η αθρόα εισβολή ξένων λέξεων, κυρίως αγγλοσαξονικής προελεύσεως στο πλαίσιο της ίδιας κινδυνολογίας θεωρείται ότι νοθεύει και αλλοιώνει τη δομή, την εκφραστική δύναμη και την ιδιαίτερη φύση της ελληνικής γλώσσας. Διαβρώνει την ελληνικότητά μας οδηγώντας σε αφελληνισμό, σύμφωνα με τον καθηγητή Μπαμπινιώτη και τις διακηρύξεις του Γλωσσικού Ομίλου (Χριστίδης, 1999, σ. 46-47). Έτσι, ο κίνδυνος «μιγαδοποίησης» της ελληνικής είναι κατά τον κ. Μπαμπινιώτη αναπόφευκτος, η χρήση δε του συγκεκριμένου όρου έχει συμβολικό χαρακτήρα καθώς ερεθίζει το ανταντακλαστικό της «καθαρότητας» στη γλώσσα, αίτημα των συντηρητικών κύκλων. Και αυτή η καταστροφολογία για τον γλωσσικό δανεισμό αποδίδεται στο χώρο της ιδεολογίας και καμιά σχέση δεν έχει με την ίδια τη γλώσσα, σε έναν «μυωπικό εθνικισμό» για το φαινόμενο του δανεισμού και τις στάσεις που το συνοδεύουν (ό. π. σ. 49). Αυτό το αίτημα της καθαρότητας ισχυροποιείται και αποκτά ερείσματα ιδεολογικά πάνω στη βάση ότι θίγεται, απειλείται ένα «κτήμα εξ αεί», η ελληνική γλώσσα (ό. π. σ. 81). Και, επιπλέον, εκτός του ότι αλλοτριωμένη γλώσσα σημαίνει γλωσσική υποδούλωση, η οποία οδηγεί σε εθνική παρακμή, σε άλωση της ίδιας της πατρίδας, συνιστά,

επίσης, προσβολή της νόησης και της συνείδησης και τελικά εκφυλισμό της ίδιας της ψυχής(Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 2001).

Οι υποστηρικτές, όμως, αυτών των ακραίων ιδεολογικών θέσεων, αυθαιρετούν, καθώς οδηγούνται σε γλωσσολογικά συμπεράσματα ασύστατα, αδιαφορώντας στην ουσία για τις παραδοχές της σύγχρονης γλωσσολογίας, στις οποίες η σύγχρονη έρευνα έχει καταλήξει, σύμφωνα με τις οποίες όλες οι γλώσσες θεωρούνται ισότιμες, απολύτως αυτόντες για τις κοινωνίες που τις μιλούν (Κακριδή – Φερράρι, 2001). Δεν υπάρχουν, επίσης, λάθη στη γλώσσα, αλλά γλωσσική αλλαγή που εκκινεί από το ίδιο το γλωσσικό σύστημα και, τέλος, ο γλωσσικός δανεισμός είναι μια κοινότατη πρακτική, πανάρχαια και παγκόσμια, πανταχού παρούσα σε κάθε ζωντανή γλώσσα, χωρίς να αποτελεί σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο ή επινόηση των καιρών μας στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Και πόσοι γνωρίζουν ότι ορισμένες από τις λέξεις που χρησιμοποιούν είναι δάνειες, π.χ. *οθόνη, παράδεισος* (Παναγιωτίδης, 2013, σ. 105-106).

1.3 Στάσεις απέναντι στη γλώσσα

Οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα σχετίζονται τόσο με την εσωτερική νοητική τοποθέτηση του ατόμου, η οποία είναι αποτέλεσμα εμπειρίας, όσο και με τις αντιδράσεις του ατόμου, την έκδηλη, δηλαδή, συμπεριφορά του απέναντι σε γλωσσικά φαινόμενα. Η πρώτη είναι η νοησιαρχική οπτική, η οποία δεν είναι παρατηρήσιμη, αντίθετα με την συμπεριφοριστική που είναι και ουσιαστικά αποτελεί τον μόνο τρόπο μέτρησης των στάσεων. Και οι στάσεις των ομιλητών στην πραγματικότητα δεν διαμορφώνονται από την αξιολόγηση των ιδίων των γλωσσικών στοιχείων, αλλά από τις απόψεις για τα άτομα που χρησιμοποιούν π.χ. μια συγκεκριμένη ποικιλία ή για τις κοινωνικές ή εθνικές ομάδες στις οποίες ανήκουν. Αυτές, έπειτα, οι απόψεις προβάλλονται και επεκτείνονται και στις γλωσσικές πραγματώσεις των ατόμων αυτών. Οι θετικές ή αρνητικές στάσεις απέναντι σε φαινόμενα της γλώσσας φαίνεται πως επηρεάζουν τη διατήρηση ή την υποχώρηση αυτών των φαινομένων (Κακριδή - Φερράρι 2007). Όπως, επίσης, οι θετικές στάσεις απέναντι σε ομιλητές/τριες μιας γλώσσας ή μιας ποικιλίας επιδρούν στην ευκολία εκμάθησης και κατανόησης της γλώσσας αυτής της ομάδας. Οι στάσεις είναι μέρος της κοινωνικοποίησης του ατόμου, διαμορφώνονται σε μικρή ηλικία και δεν αλλάζουν εύκολα, με πολλούς παράγοντες ατομικούς (φύλο, ηλικία κ.λπ.) και

συλλογικούς (παρέες, γονείς, σχολείο κ.λπ.) να επιδρούν στη δημιουργία τους και την αναπαραγωγή τους. Και βέβαια σημαντικά συμβάλλει η επικρατούσα γλωσσική πολιτική, όπως αυτή έχει σχεδιαστεί και προωθείται μέσω της εκπαίδευσης καθώς και η γλώσσα που καλλιεργείται και προωθείται ως ισχυρό πολιτισμικό μοντέλο, αποτελώντας παγκόσμιο μέσο επικοινωνίας (αγγλική) (Κακριδή – Φερράρι 2007).

Τέλος, τις στάσεις επηρεάζουν και τα μεταπραγματολογικά στερεότυπα τα οποία επηρεάζουν, διαμορφώνουν και κατευθύνουν τους χρήστες της γλώσσας στις γλωσσικές αξιολογικές κρίσεις και στις κατά περίπτωση γλωσσικές επιλογές τους (Παπαζαχαρίου, 2016, σ. 332). Τα ΜΜΕ συμβάλουν στην αναπαραγωγή αυτών των ιδεολογιών και στερεοτύπων επιδρώντας στη στάση των ομιλητών, γεγονός που καθιστά επιτακτική την ανάγκη για ανάπτυξη του κριτικού γραμματισμού από τους ομιλητές/τριες, ώστε να μην οδηγούνται σε άκριτη αποδοχή των στερεοτύπων αυτών και των τάσεων της μαζικής κουλτούρας (ό. π., σ. 338 – 340).

Καταλήγοντας, η καταγραφή και η μελέτη των στάσεων απέναντι σε γλωσσικά φαινόμενα απασχολεί ιδιαίτερα την έρευνα, καθώς αποτελούν και αυτές μια πραγματικότητα με καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση και στην ιστορία των γλωσσών, πάνω στη βάση ότι και οι ίδιες μπορεί να προκαλέσουν και να κατευθύνουν μεταβολές σε γλωσσικά φαινόμενα (Τσιτσιπής, 2001, σ.79). Για τον σκοπό αυτόν έχουν δημιουργηθεί διάφορα μεθοδολογικά ερευνητικά εργαλεία, τα οποία, κυρίως, καταγράφουν μεταγλωσσικές απόψεις, με τη χρήση ερωτηματολογίων, συνεντεύξεων και άλλων ερευνητικών παραλλαγών, όπως η τεχνική των εναρμονισμένων αμφιέσεων, σε μια προσπάθεια να συλλεχθούν όσο το δυνατόν αληθινά και αξιόπιστα δεδομένα (Κακριδή – Φερράρι, 2007). Ο συνδυασμός, κυρίως, διαφορετικών μεθόδων καταγραφής μπορεί, βεβαίως, να οδηγήσει σε πιο στέρεα συμπεράσματα για ένα υπό μελέτη φαινόμενο που σε κάθε περίπτωση τα όποια δεδομένα μαρτυρούν απλώς τάσεις και γενικότερες κατευθύνσεις.

2. Επαφή γλωσσών

2.1 Γλωσσική επαφή και γλωσσική αλλαγή

Η γλωσσική επαφή αποτελεί κύριο παράγοντα της γλωσσικής αλλαγής, καθώς επιφέρει το γλωσσικό δανεισμό. Και συμβαίνει πολλές δάνειες λέξεις σε μια γλώσσα να είναι σημάδι γλωσσικής επαφής με τη γλώσσα του δανειστή, αλλά η απουσία πολλών δάνειων λέξεων δεν σημαίνει απαραίτητα έλλειψη επαφής. Ένας απλός ορισμός που θα μπορούσε να δοθεί για τη γλωσσική επαφή είναι «γλωσσική επαφή είναι η χρήση δύο ή περισσότερων γλωσσών στον ίδιο τόπο και στον ίδιο χρόνο» (Thomason, 2019, σ. 11), χωρίς να είναι απαραίτητη επαρκής διγλωσσία ή πολυγλωσσία, απλώς προϋποτίθεται ένας βαθμός επικοινωνίας μεταξύ των ατόμων που μιλούν διαφορετικές γλώσσες ή διαφορετικές ποικιλίες. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, η γλωσσική επαφή είναι ένα φαινόμενο που αφορά διεπίδραση ατόμων που μιλούν σε μια συγκεκριμένη τοποθεσία δύο ή περισσότερες γλώσσες και όχι φαινόμενο που αφορά σε μεμονωμένα άτομα ή μια κλειστή κοινότητα ανθρώπων (Thomason, 2019, σ. 12-13).

Η αλλαγή είναι συστατικό στοιχείο όλων των φυσικών ζωντανών γλωσσών, της διάρκειάς τους, της ίδιας τους της ύπαρξης. Η αλλαγή αυτή παρατηρείται σε όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης και περιγραφής της, στη φωνολογία, στη μορφολογία, στο λεξιλόγιο, στη σύνταξη και στη σημασιολογία. Τα κίνητρα σχετίζονται τόσο με το ίδιο το γλωσσικό σύστημα όσο και με εξωγλωσσικούς παράγοντες, με τις αλλαγές να μην παρατηρούνται στον ίδιο βαθμό σε κάθε επίπεδο, καθώς αυτές του λεξιλογίου είναι ταχύτερες των άλλων επιπέδων, επίσης και η ταχύτητα με τις οποία συμβαίνουν οι αλλαγές μεταξύ γλωσσών είναι διαφορετική (Thomason, 2019, Νικηφορίδου, 2014, σ. 40).

Οι αλλαγές που παρατηρούνται είναι σταδιακές και μικρές, έτσι που μεταξύ διαδοχικών γενεών δεν προκύπτει πρόβλημα επικοινωνίας, ωστόσο στο πέρασμα του χρόνου οι αλλαγές αυτές συσσωρεύονται, επιφέροντας σημαντικές μεταβολές στο γλωσσικό σύστημα. Για παράδειγμα, στη νέα ελληνική το πρωτότυπο αρχαίο κείμενο των ομηρικών επών είναι αδύνατο να γίνει κατανοητό από ομιλητές/τριες της σύγχρονης νέας ελληνικής, χωρίς συστηματική διδασκαλία (ό. π.). Σε κάποιες περιπτώσεις την αλλαγή αυτή επιχειρεί να

αποτρέψει ο γλωσσικός προγραμματισμός και η εκάστοτε γλωσσική πολιτική των κρατών, εμποδίζοντας το γραμμικό χαρακτήρα της (Καραντζόλα, Φλιάτουρας, 2004, σ. 17-18).

Η γλωσσική μεταβολή είναι συνήθως διακριτή πρώτα στη νέα γενιά, καθώς θα την αναγνωρίσει πρώτη μέσα από τον διαφορετικό τρόπο που κατακτά τη γλώσσα. Οι παράγοντες που θα ευνοήσουν τη διάχυση της αλλαγής στη γλωσσική κοινότητα είναι κυρίως κοινωνιογλωσσικοί, δηλαδή, παρατηρείται από τους περισσότερο προς τους λιγότερο μορφωμένους και αντίστροφα. Επέρχεται, δε, ύστερα από ένα στάδιο συνύπαρξης των δύο ποικιλιών, που αποτελεί μεσοστάδιο, από τις οποίες η μία τελικά θα επικρατήσει και θα παγιωθεί ως τύπος της πρότυπης ποικιλίας, της νόρμας. Αυτό συνέβη, για παράδειγμα, με τους τύπους *πατέρα/πατρός*, όπου ύστερα από κάποιο διάστημα συνύπαρξης επικράτησε ο μεσαιωνικός - νεοελληνικός τύπος *πατέρα*, έναντι του αρχαίου *πατρός* (Γαβριηλίδου, Μητσιακή, Φλιάτουρας, 2021, σ. 196). Το τελικό στάδιο είναι η κωδικοποίηση και η παγίωση της όποιας αλλαγής στα επίσημα μεταγλωσσικά εργαλεία (γραμματικές, λεξικά), αποτελώντας τους επίσημους ορθούς τύπους για την εκπαίδευση, τη διοίκηση και τους θεσμούς (ό. π. σ. 198).

Η εισαγωγή στοιχείων, βέβαια, από μια γλώσσα σε άλλη γίνεται σε μια συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Συχνά, όμως, είναι δύσκολο να προσδιοριστεί με απόλυτη ακρίβεια αυτή η στιγμή, ελλείψει πολλές φορές επαρκών μαρτυριών και αξιόπιστων πηγών, ειδικότερα για παλαιότερες περιόδους επαφών. Στα πρόσφατα δάνεια, μεταξύ των σημερινών γλωσσών της Ευρώπης, δεν τίθεται αυτό το θέμα, καθώς με σχετική ευκολία μπορεί να προσδιοριστεί η στιγμή αυτή λόγω της ύπαρξης πηγών και αξιόπιστων μαρτυριών. Σε όλες τις γλώσσες διαπιστώνεται η ύπαρξη δάνειων στοιχείων, καθώς ακόμη και πριν την εμφάνιση της γραφής είναι γεγονός οι αλληλεπιδράσεις και οι πολιτισμικές σχέσεις μεταξύ κοινωνιών (Παπαναστασίου, 2001, σ. 45).

Αυτές οι σχέσεις είναι φανερές στην περίπτωση της ελληνικής. Η ελληνική είναι, ανάμεσα σε άλλες, μέλος της ινδοευρωπαϊκής οικογένειας γλωσσών. Η Ανατολία πιθανολογείται ότι είναι το μέρος στο οποίο γεννήθηκε και αναπτύχθηκε αυτή η γλωσσική οικογένεια, οι ομιλητές/τριες της οποίας με μετακινήσεις προς Δύση και Ανατολή μετέφεραν τα ινδοευρωπαϊκά ιδιώματα και κατά αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε η ελληνική και οι άλλες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Ουσιαστικά, δηλαδή, αρχικά ήταν διάλεκτοι μιας ενοποιημένης γλώσσας, οι οποίες, με τη μετανάστευση και τις επαφές των ινδοευρωπαίων με άλλα

γλωσσικά ιδιώματα, διαφοροποιήθηκαν. Αυτές είναι οι πρώτες επαφές γλωσσικών στοιχείων που οδήγησαν μάλιστα σε δημιουργία ανεξάρτητων γλωσσών (Χριστίδης, 2001, σ. 149).

Οι ιστορικές συγκυρίες είναι αυτές που θα ευνοήσουν επαφές και αλληλεπιδράσεις μεταξύ λαών και γλωσσών με απόρροια αυτής της συνάντησης τον γλωσσικό δανεισμό. Οι στάσεις απέναντι στο φαινόμενο αυτό, αρνητικές ή θετικές, ιστορικά καθορισμένες, είναι αυτές που θα κρίνουν την πορεία του στον χρόνο, όπως συνέβη με τα τουρκικά δάνεια της ελληνικής, τα οποία μετά την ανεξαρτησία περιορίστηκαν σε χαμηλές ποικιλίες, ως χαμηλού κύρους λεξιλόγιο, λόγω της σύνδεσής τους με την κακή ιστορική συγκυρία της κατάκτησης από τους Τούρκους. Αυτό συμβαίνει γενικότερα με όλες τις γλώσσες, ειδικά με τη δημιουργία εθνικών κρατών και τη συνακόλουθη διαμόρφωση εθνικών γλωσσών, όπου το αίτημα για ομοιογένεια και εθνική καθαρότητα προβάλλει επιτακτικό (Χριστίδης, σ. 17-18).

2.1.1 Φαινόμενα γλωσσικής επαφής

Η σχέση ανάμεσα σε γλώσσες που έρχονται σε επαφή, είναι συνήθως άνιση. Η επίσημη γλώσσα των κρατών, η κοινή, η πρότυπη, είναι η υψηλή γλώσσα, η γλώσσα κύρους, ενώ η ποικιλία ή η γλώσσα με την οποία έρχεται σε επαφή έχει δευτερεύουσα θέση, θεωρούμενη χαμηλού κύρους (Χατζηδάκη, 2020, σ.73). Το θέμα της δομικής ομοιότητας μεταξύ γλωσσών ή ποικιλιών ως βασικού παράγοντα δανεισμού δεν υποστηρίζεται ιδιαίτερα σήμερα, καθώς αναγνωρίζεται μόνο ως τάση που απλώς τον διευκολύνει. Κοινωνικοί παράγοντες είναι εκείνοι, σύμφωνα με σύγχρονες έρευνες, βάσει των οποίων μπορεί να προκληθεί η γλωσσική αλλαγή από επαφή και όχι αμιγώς γλωσσικοί (Λιόσης, 2019, σ.340).

Τρία είναι τα βασικά φαινόμενα που αναγνωρίζονται κατά τη διαδικασία της επαφής γλωσσών, η παρεμβολή, η εναλλαγή κωδίκων και ο δανεισμός (Χατζηδάκη, 2020, σ. 80). Το φαινόμενο της παρεμβολής αφορά, κυρίως, σε δίγλωσσους ομιλητές/τριες, στον προφορικό ή στον γραπτό λόγο, και σχετίζεται με την μεταφορά στοιχείων από μια γλώσσα χ στο περιβάλλον μιας γλώσσας ψ.. Μπορεί να συμβεί σε επίπεδο φωνολογικό, μορφολογικό, συντακτικό ή σημασιολογικό, ενώ μπορεί να εκδηλωθεί από μεμονωμένους ομιλητές/τριες, ή από μέλη μιας κοινότητας. Παρεμβολή αποτελεί, για παράδειγμα, ένας μαθητής της ελληνικής με ρωσική πρώτη γλώσσα που προφέρει το φώνημα /θ/ ως /φ/, *Αφήνα* αντί *Αθήνα*, προφέρει, δηλαδή, με τους κανόνες της πρώτης του γλώσσας (Γ1) (Χατζηδάκη, 2020, σ. 84-

85). Η εναλλαγή κωδίκων αφορά, επίσης, στα δίγλωσσα άτομα και στη χρήση δύο κωδίκων κατά τη γλωσσική παραγωγή. Μπορεί να συμβεί σε επίπεδο λέξης, σε ονοματική και ρηματική φράση, σε ολόκληρη πρόταση, π.χ. *φάγαμε βουρτσάκια (λουκανικάκια), από γερμ. Wurst*. Απαιτεί καλή γνώση και των δύο γλωσσών, ειδικά όταν η εναλλαγή γίνεται σε επίπεδο πρότασης, και γενικά αποτελεί μια συνομιλιακή πρακτική που σχετίζεται και με συνομιλιακές συνδηλώσεις (έκπληξης, έμφασης, συναισθηματικής εμπλοκής κ.ο.κ). Είναι περισσότερο εμπρόθετη συμπεριφορά με αντίκτυπο στην επικοινωνία, ενώ η παρεμβολή είναι περισσότερο ατομικό φαινόμενο και ασυναίσθητη, κυρίως, πρακτική (ό. π. σ. 88-92). Ο γλωσσικός δανεισμός είναι πολύ συχνό φαινόμενο της γλωσσικής επαφής. Είναι μια διαδικασία συστηματική, συλλογική και επιτρεπτή μεταφοράς στοιχείων από τη μια γλώσσα στην άλλη, μέσω διαφόρων διαδικασιών. Οι σύγχρονες συνθήκες επαφής των γλωσσών και αλληλεπίδρασης των λαών ευνοούν την ανάπτυξή του και αποτελεί στοιχείο ανανέωσης και εμπλουτισμού των γλωσσών. Υπάρχουν αρκετές πληροφορίες που δείχνουν πως οι εκτεταμένες και περίπλοκες γλωσσικές επαφές, με εκτεταμένες γλωσσικές, πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις είναι ένα σταθερό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης κατάστασης και όχι απλώς ένα φαινόμενο το οποίο περιορίζεται σε πρόσφατες, εξέχουσες ή τεχνολογικά προηγμένες κοινωνίες (Thomason, 2019, σ. 8-10). Για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, τα είδη και τους τρόπους δανεισμού, θα γίνει διεξοδική αναφορά σε επόμενο κεφάλαιο.

Οι σύγχρονες μετανεωτερικές προσεγγίσεις, σε αντίθεση με τις παραδοσιακές που ήθελαν τις γλώσσες αυτόνομα, οριοθετημένα συστήματα, με στεγανά μεταξύ τους, τις αντιμετωπίζουν όχι ως κάτι στατικό, αλλά ως μια ενέργεια, η οποία, προσπερνώντας τα γλωσσικά συστήματα, τοποθετεί στο κέντρο τους ίδιους τους ομιλητές/τριες και τον τρόπο που αυτοί νοηματοδοτούν το επικοινωνιακό πλαίσιο και τον τρόπο του, στα οποία εμπλέκονται. Αυτές οι απόψεις απηχούν τις θέσεις της επιστήμης της κοινωνιογλωσσολογίας, σύμφωνα με τις οποίες ο ομιλητής θα επιλέξει από ένα εύρος γλωσσικών, σημειωτικών πόρων, από ένα συνολικό γλωσσικό, επικοινωνιακό ρεπερτόριο, προκειμένου, κατά περίπτωση, να εξυπηρετηθεί η ανάγκη και ο σκοπός της επικοινωνίας. Ο όρος που χρησιμοποιείται για να αποδοθεί αυτή η προσέγγιση είναι η διαγλωσσικότητα (ό. π. σ. 93-94).

2.1.2 Γλωσσική αλλαγή – Αίτια

Η αλλαγή στη γλώσσα είναι αναπόφευκτη, όσο και απαραίτητη, για την ίδια της την ύπαρξη και την εξέλιξή της. Η ποικιλία στη γλώσσα είναι αυτή που θα τροφοδοτήσει την όποια

μεταβολή σε όλα τα επίπεδα ανάλυσής της. Πρόκειται για αλλαγή που δεν συνιστά ούτε βελτίωση, ούτε χειροτέρευση του γλωσσικού συστήματος. Αυτές οι θέσεις έχουν εγκαταλειφθεί και μια νέα οπτική έχει εισαχθεί για το φαινόμενο της γλωσσικής αλλαγής, σύμφωνα με την οποία το πρόσημο αυτής της διαδικασίας δεν είναι ούτε αρνητικό, ούτε θετικό. Χαρακτηρίζεται από μια ιδιαιτερότητα ως απόρροια του φυσικού, αναπόφευκτου, σταδιακού και αέναου χαρακτήρα που φέρει το φαινόμενο της αλλαγής σε κάθε ζωντανό γλωσσικό σύστημα (Καραντζόλα, Φλιάτουρας, 2004, σ.19). Αυτό που στην πραγματικότητα υπάρχει είναι μια συνεχής ροή και μια συνεχής πτώση, κατά τις οποίες είναι σφάλμα το ομαλό και νοικοκυρεμένο γλωσσικό σχήμα να λογίζεται ως πρόοδος και η αναστάτωση ενός γλωσσικού μοτίβου ως παρακμή (Aitchison, 2012, σ.236 – 239).

Δεδομένου του αναπόφευκτου της γλωσσικής αλλαγής, εκείνο που έχει σημασία είναι να εντοπιστούν οι παράγοντες εκείνοι, τα κίνητρα που την ενεργοποιούν και την κατευθύνουν. Οι εσωτερικοί – ενδογλωσσικοί λόγοι αναφέρονται στις δυνατότητες και τους περιορισμούς της ανθρώπινης ομιλίας και στην φυσιολογία των ίδιων των φωνητικών οργάνων, με την βοήθεια των οποίων παράγεται η ομιλία. Ειδικότερα παρατηρείται η επιδίωξη της ευκολίας κατά την παραγωγή εκφωνημάτων, με σκοπό τη μείωση της προσπάθειας που απαιτείται κατά την προφορά. Πρόκειται για τάση που θα οδηγήσει στην απλοποίηση της γλώσσας μέσα από μηχανισμούς συγχώνευσης, συγκοπής, αφομοίωσης, αναλογίας, οι οποίοι ενεργοποιούνται από το ίδιο το γλωσσικό σύστημα. Αλλά και τα εξωγλωσσικά κίνητρα συμβάλλουν σημαντικά προς την κατεύθυνση της αλλαγής, με τον λεξιλογικό δανεισμό, ως αποτέλεσμα της επαφής μεταξύ διαφορετικών λαών, γλωσσών και πολιτισμών να αποτελεί το κύριο εξωτερικό αίτιο της μεταβολής των γλωσσικών συστημάτων. Επίσης, οι λειτουργικές ανάγκες της γλώσσας αλλάζουν προκειμένου να ανταποκριθούν στις συνεχώς εξελισσόμενες καταστάσεις στις οποίες χρησιμοποιείται. Παρατηρείται, έτσι, λέξεις να υποχωρούν, όταν χάνονται πολιτισμικά αντικείμενα ή έννοιες στα οποία αναφέρονται. Έπειτα, δεδομένου του κοινωνικού χαρακτήρα των γλωσσικών φαινομένων μελετάται και η συμβολή του περιβάλλοντος μέσα στο οποίο αυτά εξελίσσονται με την ύπαρξη ποικιλίας και της συνύπαρξης διαφόρων γλωσσικών μεταβλητών στο συγχρονικό επίπεδο να ωθούν στην αλλαγή υπό την επίδραση κοινωνιογλωσσικών παραγόντων. Πέρα, όμως, από αυτήν τη διάκριση και την ανάλυση των εσωτερικών και εξωτερικών αιτίων, καίριας σημασίας είναι

και η μελέτη της διεπίδρασης των παραγόντων αυτών, καθώς και η σύνδεση των ίδιων των ομιλητών με την αλλαγή στη γλώσσα (Καραντζόλα, Φλιάτουρας, 2004, σ. 189 – 209).

Την ίδια διάκριση κάνει και η Aitchison, σε εξωτερικά, κοινωνιολογικά και εσωτερικά αίτια, αποδιδόμενα σε έμφυτες, εγγενείς ιδιότητες της γλώσσας. Η κοινωνική επιρροή και η μόδα μπορεί να ωθήσουν ένα γλωσσικό σύστημα να μεταβάλει στοιχεία του, κυρίως ενεργοποιώντας τάσεις άλλες λιγότερο εμφανείς, ενώ πολλές αλλαγές προκαλούνται με την εισροή ξένων στοιχείων, ως αποτέλεσμα της επαφής διαφορετικών γλωσσών, με κύρια έκφασή της τον δανεισμό, κυρίως τον γλωσσικό. Οι ανάγκες των χρηστών, επίσης, οι οποίες μεταβάλλονται, αναγκαστικά θα ωθήσουν και τη γλώσσα στη μεταβολή στοιχείων της προκειμένου να γίνει λειτουργική για τους ίδιους και να εξυπηρετείται ο σκοπός της επικοινωνίας. Έτσι, νέες λέξεις επινοούνται και περιττές υποχωρούν. Η ίδια εντοπίζει τα εσωτερικά αίτια στο ίδιο το γλωσσικό σύστημα και τη δομή του. Πρόκειται για τάσεις που απαντούν σε όλες τις γλώσσες και σχετίζονται με το αρθρωτικό σύστημα των ομιλητών, το οποίο περιλαμβάνει συγκεκριμένες δυνατότητες αλλά και περιορισμούς των οργάνων κατά την παραγωγή της ομιλίας. Αυτό σε συνδυασμό με την άνεση και την ευκολία που επιδιώκεται κατά την άρθρωση θα οδηγήσει, συν τω χρόνω, σε μια σειρά μεταβολών, όπως η ένωση ήχων των λέξεων, μέσω της αφομοίωσης ή της παράλειψης, η σταδιακή απώλεια συμφώνων από τις καταλήξεις των λέξεων και άλλες φωνητικές αλλαγές αλλά και μεταβολές στη συντακτική δομή (Aitchison, 2012, σ. 143 – 174).

Σύμφωνα, επίσης, και με τον Trask (2011) ενδογλωσσικά και εξωγλωσσικά είναι τα αίτια της αλλαγής. Επισημαίνει ιδιαίτερα τον μηχανισμό της αναλογίας, ανάμεσα σε άλλους, που εκκινεί από τις ανάγκες του ίδιου του γλωσσικού συστήματος, ενώ χαρακτηριστικά της ταυτότητας των ίδιων των ομιλητών φαίνεται να έχουν σημαντική συμβολή, όπως η επιδίωξη της ευκολίας, η ανάγκη για σαφήνεια, η ευγένεια, η αναζήτηση ιδιαίτερων τρόπων στην επικοινωνία, η επιδίωξη του κοινωνικού κύρους και γενικότερα η ανάγκη της ένταξης σε μια κοινωνική ομάδα, σε ένα ευρύτερο πλαίσιο κατά το οποίο πολιτισμικές και τεχνολογικές αλλαγές συμβαίνουν συνεχώς.

2.2 Γλωσσική επαφή και γλωσσικός δανεισμός

Ο δανεισμός είναι ένα φαινόμενο που συμβάλλει στην επιβίωση μιας γλώσσας. Έχει επικρατήσει κυρίως η φράση λεξιλογικός δανεισμός, καθώς το λεξιλόγιο είναι αυτό που δέχεται τη μεγαλύτερη επίδραση. Ως δανεισμός ορίζεται «η μεταφορά ενός στοιχείου (τεμαχίου ή λεξικής μονάδας) ή ενός εκ των δύο βασικών στοιχείων του γλωσσικού σημείου (σημαίνοντος/σημαινομένου) από ένα γλωσσικό σύστημα (δότη γλώσσα) σε ένα άλλο (λήπτρια γλώσσα)» (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη, Φλιάτουρας, 2021, σ. 190) ή η «προσπάθεια αναπαραγωγής σε μια γλώσσα σχηματισμών που απαντούν σε μια άλλη» (McMahon, 2005, σ. 285). Το λεξιλόγιο είναι πολυσυλλεκτικό, αφού μπορεί να προέρχεται από πολλές πηγές, λ.χ. από παλαιότερες φάσεις ή μορφές της ίδιας γλώσσας ή από ξένη επίδραση. Αποτελεί, επιπλέον, ένα σημάδι της ύπαρξης εξωγλωσσικών σχέσεων ατόμων ή λαών, σχέσεων οικονομικών, πολιτιστικών και πολιτικών. Η όποια αντίδραση, δε, σε εξωτερικά γλωσσικά δάνεια στοιχεία αντικατοπτρίζει περισσότερο τη στάση σε έναν ξένο πολιτισμό, τον πολιτισμό της δότριας γλώσσας, παρά τη στάση στο καθαυτό γλωσσικό φαινόμενο. Αυτό παρατηρήθηκε στην αρνητική στάση των Νεοελλήνων απέναντι στα τουρκικά γλωσσικά δάνεια, η οποία απηχούσε την απόρριψη του τουρκικού πολιτισμού ως χαμηλού γοήτρου (Σκοπετέα, 2019).

Κάθε γλώσσα μπορεί να βρεθεί στη θέση της δανείστριας ή της δανειολήπτριας, με σχέση αμφίδρομης κατεύθυνσης, χωρίς η δεύτερη να χρωστάει τίποτα στην πρώτη, όπως συμβαίνει με τον οικονομικό δανεισμό. Δύο είναι οι κίνδυνοι για κάθε γλώσσα που δανείζεται, η *συχνότητα* του δανεισμού, η οποία δεν πρέπει να είναι υψηλή με μεγάλο αριθμό δάνειων στοιχείων, απειλώντας τη γενετική δομή της, και η *δομική αλλαγή*, η οποία μπορεί να οδηγήσει σε αλλοίωση των τυπολογικών χαρακτηριστικών της δανειολήπτριας γλώσσας, σε επίπεδο φωνολογίας, μορφολογίας, σύνταξης κ.λπ. Στόχος, δηλαδή, είναι η προσαρμογή των δάνειων στοιχείων τόσο στο φωνολογικό σύστημα, όσο και στο διαθέσιμο, υπάρχον κλιτικό σύστημα της γλώσσα που δανείζεται (Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 1996).

Ο δανεισμός είναι ένα φαινόμενο από το οποίο, σε κάθε περίπτωση, προκύπτει όφελος για τον ομιλητή ή για τη γλώσσα που δανείζεται. Αυτό μπορεί να είναι γλωσσικό, όταν οι δάνειες λέξεις υποκαταστήσουν λέξεις απαρχαιωμένες ή εκφραστικά αποδυναμωμένες στη λήπτρια γλώσσα, και κοινωνικό, όταν η δανείστρια γλώσσα διαθέτει ομιλητές/τριες υψηλού

κοινωνικού κύρους, υψηλού πολιτισμικού γοήτρου. Ωστόσο, το πιο ισχυρό και προφανές κίνητρο του δανεισμού είναι η άμεση αναγκαιότητα, η οποία προκύπτει όταν υπάρχει ανάγκη για αναφορά σε λέξη που είτε αναφέρεται σε κάποιο άγνωστο αντικείμενο της δανείστριας ή σε έννοια για την οποία δεν απαντά αντίστοιχη λέξη στη γλώσσα της (McMahon, 2005, σ. 286). Εν κατακλείδι, όπως προκύπτει και από τα πορίσματα και τις παραδοχές της σύγχρονης γλωσσολογίας, ο δανεισμός, όποιας κατηγορίας και όποιας μορφής, είναι καθολικό φαινόμενο όλων των ζωντανών γλωσσών, το οποίο σχετίζεται με τον εμπλουτισμό και την ανανέωση του λεξιλογίου, με την λεξιλογική επέκταση μιας γλώσσας (Χριστίδης, 1999, σ. 47).

2.2.1 Κατηγορίες – Τυπολογία δανεισμού

Το φαινόμενο του δανεισμού είναι πιο έντονο στο επίπεδο του λεξιλογίου και η επίδραση σ' αυτό εύκολα αντιληπτή. Διάφορες διακρίσεις σε είδη και κατηγορίες μπορούν να γίνουν με βάση γενικότερα και ειδικότερα κριτήρια. Έτσι, σύμφωνα με την πηγή, με κριτήριο, δηλαδή, το δανεισμό λέξεων από άλλη γλώσσα ή από μια διάλεκτο της λήπτριας γλώσσας, διακρίνεται σε *εξωτερικό*, *εσωτερικό* και *διαχρονικό δανεισμό*. Με κριτήριο τη δίοδο, το κανάλι μέσω του οποίου λαμβάνει χώρα το φαινόμενο του δανεισμού διακρίνεται σε *λαϊκό* και *λόγιο*, ενώ με κριτήριο τον τρόπο σε *άμεσο* και *έμμεσο*. Ενδιαφέρον, επιπλέον, παρουσιάζει η προσαρμογή ή μη των δάνειων στοιχείων, όπως και άλλων προϊόντων δανεισμού, πλην των λέξεων, όπως φθόγγοι, μορφολογικά στοιχεία, όπως ένα πρόθημα ή ένα επίθημα ή ακόμη και ένα συντακτικό σχήμα (Παπαναστασίου, 2001, σ. 45-47). Στα υποκεφάλαια που ακολουθούν επιχειρείται μια ταξινόμηση δάνειων λέξεων σε κατηγορίες με σχετικά παραδείγματα.

2.2.1.1 Εξωτερικός Δανεισμός

Ο δανεισμός με κριτήριο την πηγή προέλευσης των δανείων διακρίνεται σε *εξωτερικό*, *εσωτερικό* και *διαχρονικό*. Ειδικότερα, ο *εξωτερικός* δανεισμός αναφέρεται σε μεταφορά στοιχείων σε μια γλώσσα από μια άλλη, ξένη γλώσσα, λ.χ. οι λέξεις *κλαμπ*, *σπορ*, *μπόντι*, *μπίλντινγκ* από την αγγλική στην ελληνική. Με βάση τη διαδικασία και το αντικείμενο του δανεισμού διακρίνεται περαιτέρω σε *ολικό* και *μερικό* δανεισμό. *Ολικό* έχουμε όταν

μεταφέρεται και η μορφή (σημαίνον) και η σημασία (σημαινόμενο) στη λήπτρια γλώσσα, λ.χ. *μπλακ άουτ* < *blackout*, *μπαρ* < *bar*, *σέλφι* < *selfie* από την αγγλική στην ελληνική, καθώς και με τη μεταφορά πολιτισμικών δανείων λέξεων, οι οποίες είναι φορείς συγκεκριμένων στοιχείων πολιτισμού της χώρας προέλευσης, λ.χ. *κιμονό από την ιαπωνική*, *βότκα από την ρωσική*, *ιγκλού από την Ινουίτ* κ.λπ. και αντίστροφα η λέξη *ούζο* από την ελληνική προς άλλες γλώσσες. Τα μερικά δάνεια αφορούν εκείνα με τα οποία μεταφέρεται ή το σημαίνον ή το σημαινόμενο, τα οποία ειδικότερα διακρίνονται σε *μεταφραστικά* δάνεια, *σημασιολογικά* δάνεια, *διεθνισμούς*, *ψευδοδάνεια* και *αντιδάνεια* (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη, Φλιάτουρας, 2021, σ. 190-191).

Μεταφραστικά δάνεια είναι αυτά τα οποία μεταφέρονται στη λήπτρια γλώσσα μεταφρασμένα, λ.χ. *πληκτρολόγιο* < αγγλ. *keyboard*, *ποδόσφαιρο* < αγγλ. *football*, *ουρανοξύστης* < αγγλ. *skyscraper* κ.λπ. Τα *σημασιολογικά* αναφέρονται στη μεταφορά μόνο της σημασίας μιας ξένης λέξης σε ήδη υπάρχουσα λέξη της λήπτριας γλώσσας, λ.χ. *ποντίκι του υπολογιστή* < αγγλ. *mouse*, εισάγεται, δηλαδή, μόνο η σημασία, η οποία αναφέρεται στο εξάρτημα του υπολογιστή, καθώς η λέξη *ποντίκι* υπάρχει ήδη στην ελληνική για να δηλώσει ένα είδος τρωκτικού (ό. π.). Οι *διεθνισμοί* είναι επιστημονικοί όροι, κυρίως, διεθνούς ορολογίας, οι οποίοι έχουν σχηματιστεί στις νεότερες ευρωπαϊκές γλώσσες με στοιχεία, όμως, της Αρχαίας Ελληνικής ή της Λατινικής. Γι' αυτόν τον λόγο όταν περνούν στην ελληνική δίνεται η εντύπωση πως είναι αρχαίες ελληνικές, πως πρόκειται για διαχρονικό δανεισμό, ενώ δεν είναι. Αρκετά είναι τα παραδείγματα τέτοιων όρων λ.χ. *καρδιολογία* < γαλλ *cardiologie*, *οστεοαρθρίτιδα* < αγγλ. *osteoarthritis*, οι οποίοι χρησιμοποιούνται διεθνώς και είναι λέξεις λόγιας αποκλειστικά προέλευσης. Τα *αντιδάνεια* είναι εκείνα τα λεξικά στοιχεία που επανέρχονται σε μια γλώσσα μέσω δανεισμού, τα οποία, όμως, η δανείστρια γλώσσα τα είχε επίσης δανειστεί από μια παλιότερη μορφή της δανειολήπτριας και πρόκειται για λέξεις, κυρίως, λαϊκής προέλευσης, λ.χ. *μπράτσο* < ιταλ. *braccio* < λατ. *brachium* < Α.Ε. *βραχίων*. Πρόκειται για λέξεις που ξαναγυρίζουν στην αρχική πηγή τους, στη γλώσσα από την οποία ξεκίνησαν, αφού, όμως, είχαν αποτελέσει προηγουμένως στοιχείο μιας άλλης, με αποτέλεσμα να επανέρχονται με κάπως αλλαγμένη σημασία ή μορφή (Παπαναστασίου, 2001, σ. 48). Τα *ψευδοδάνεια*, τέλος, είναι λέξεις οι οποίες έχουν σχηματιστεί με όρους άλλης γλώσσας, δίνοντας την εντύπωση πως πρόκειται για ολικό δάνειο από την ξένη γλώσσα, λ.χ. *το ρετιρέ*, *το οποίο με τη σημασία που έχει στην ελληνική δεν είναι δάνειο από τη*

γαλλική, αλλά αποτελεί ελληνικό νεολογισμό μέσω της μετοχής του ρήματος *retirer* (Γαβριηλίδου, Μητσιάκη, Φλιάτουρας, 2021, σ. 190).

2.2.1.2 Εσωτερικός και Διαχρονικός Δανεισμός

Ο εσωτερικός δανεισμός αναφέρεται στη μεταφορά στοιχείων από μια ποικιλία σε άλλη της Κοινής Νέας ελληνικής. Μπορεί να αφορά σε γεωγραφικά διαλεκτικά στοιχεία ή κοινωνικές ποικιλίες και μάλιστα με υπερίσχυση ενός διαλεκτικού τύπου, λ.χ. *σύντεκνος κρητ.*, *κοπελιά ροδιτ*. Η επαναφορά και η επαναχρησιμοποίηση στοιχείων από παλαιότερες μορφές μιας γλώσσας ονομάζεται *διαχρονικός δανεισμός*. Πρόκειται για στοιχεία προγενέστερων φάσεων, χρονικά απομακρυσμένων, τα οποία ανασύρονται και τίθενται σε χρήση. Έτσι, στην ελληνική αυτά τα στοιχεία, λέξεις και μορφήματα, μπορεί να είναι δάνεια από την αρχαία ελληνική και την ελληνιστική κοινή, λ.χ. *συγχρωτίζομαι* <ελνστ. *συγχρωτίζομαι*, *δραπέτης* < *αρχ. δραπέτης* (Παπαναστασίου, 2001, σ. 40).

2.2.1.3 Λόγιος και Λαϊκός Δανεισμός

Η διάκριση ανάμεσα σε *λόγιο* και *λαϊκό* λεξιλόγιο σχετίζεται με τη σύσταση του λεξιλογίου της νέας ελληνικής με κριτήριο την προέλευσή του (Πετρούνιας, 2002, σ. 59). *Λόγια* δάνεια είναι αυτά τα οποία θα εισέλθουν σε μια γλώσσα από μια άλλη μέσω πνευματικών ανθρώπων, μιας μορφωμένης ελίτ, οι οποίοι έχουν άριστη γνώση της δανείστριας γλώσσας και σε σημαντικό βαθμό διαμορφώνουν τον τρόπο κατά τον οποίο μια λέξη θα προσαρμοστεί στη νέα γλώσσα. Συνήθως προσαρμόζονται τα λόγια δάνεια, όπως και τα λαϊκά, τα οποία σπάνια μένουν απροσάρμοστα στην αποδέκτρια γλώσσα (Παπαναστασίου, 2001, σ. 46). Μεγάλο μέρος του λόγιου λεξιλογίου της ελληνικής είναι δάνειες, είτε από διαχρονικό δανεισμό (μόνο λόγιες λέξεις), είτε από εξωτερικό δανεισμό λ.χ. *αλκοόλ*, *κοπιράιτ*, *κομμουνισμός*, *σοσιαλισμός* (Πετρούνιας, 2002, σ. 59).

Τα *λαϊκά* δάνεια αφορούν λέξεις της δανείστριας γλώσσας, των οποίων η χρήση σχετίζεται με ανθρώπους λαϊκών τάξεων. Μέσω του προφορικού λόγου, κυρίως, γίνεται η μεταφορά αυτού του λεξιλογίου στη νέα γλώσσα, από τους ομιλητές/τριες της οποίας γίνεται προσπάθεια να προσαρμοστεί στους φωνητικούς και μορφολογικούς κανόνες της δικής τους

γλώσσας λ.χ. *γιασεμί* < τουρκ. *yasemin*. Έτσι, στο μεγαλύτερο ποσοστό τους τα λαϊκά εξωτερικά δάνεια ακολουθούν τους κανόνες της παραγωγής και της σύνθεσης καθώς και το κλιτικό παράδειγμα της αποδέκτριας γλώσσας (Παπαναστασίου, 2001, σ. 46).

2.2.1.4 Προσαρμοσμένα – Μη Προσαρμοσμένα Δάνεια

Σε συνάρτηση με την προέλευση των εξωτερικών δανείων τελεί και η προσαρμογή τους στο φωνητικό, μορφολογικό και κλιτικό σύστημα της αποδέκτριας γλώσσας. Υπάρχει και η τάση η γλώσσα που δέχεται τα δάνεια στοιχεία να θέλει να τα προσαρμόσει στο δικό της διαθέσιμο σύστημα. Κυρίως τα λαϊκής προέλευσης γλωσσικά δάνεια εμφανίζουν πιο εύκολη προσαρμογή, και ιδιαίτερα αν προέρχονται από γλώσσα της οποίας το φωνητικό σύστημα ομοιάζει με τη γλώσσα που τα δέχεται, λ.χ. *βαπόρι* < ιταλ. *varore*, το οποίο εντάχθηκε πλήρως στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής και κλίνεται όπως τα *ουδέτερα σε -ι* (Παπαναστασίου 2001, σ. 47). Ομοίως, η τουρκική λέξη *μανάβης* (< *manan*) έχει ενταχθεί πλήρως στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής, με κλίση σε ενικό και πληθυντικό, έχοντας δώσει, επιπλέον, και παράγωγα, λ.χ. *η μανάβισσα, το μανάβικο, η μαναβική* (Ξυδόπουλος, 2008, σ. 101). Η παλαιότητα, επίσης, ενός δανείου λαϊκής προέλευσης, συνδέεται με μεγαλύτερη πιθανότητα προσαρμογής του στη νέα γλώσσα, χωρίς αυτή να είναι η μόνη συνθήκη (Παπαναστασίου, 2001, σ. 47).

Αντίθετα, τα δάνεια λόγιας προέλευσης εμφανίζουν δυσκολότερη προσαρμογή, λ.χ. *το σαλέ* < γαλλ. *chalet*, το οποίο ενώ έχει φωνητική προσαρμογή στη νέα ελληνική, δεν εμφανίζει μορφολογική και κλιτική προσαρμογή, λ.χ. *του σαλέ, των σαλέ*. Ειδικότερα, η προσαρμογή ορίζεται ως η διαδικασία κατά την οποία δάνεια στοιχεία μεταβάλλονται προκειμένου να αφομοιωθούν στα υπάρχοντα συστήματα της αποδέκτριας γλώσσας. Έτσι, η μη προσαρμογή θα δημιουργήσει *αλλογενείς* λεξικές μονάδες, λ.χ. *τρακτέρ*, ενώ η προσαρμογή *μη αλλογενείς*, λ.χ. *τρακτέρι* (Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 1994, σ.48). Ως αλλογενές ορίζεται η λεξική μονάδα που δεν έχει εμφανίσει προσαρμογή στο φωνολογικό και μορφολογικό σύστημα της αποδέκτριας γλώσσας, με αποτέλεσμα να αναγνωρίζεται εύκολα ως ξένη και να καταδικάζεται, ειδικότερα από τους γλωσσιστάτες, τους υπέρμαχους της καθαρότητας της εκάστοτε εθνικής γλώσσας (ό. π. σ. 32). Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η περίπτωση κατά την οποία υφίσταται δανεισμός, τόσο άμεσου – ολικού δανείου, όσο και μεταφραστικού, λ.χ.

ντεμπραγιάζ και συμπλέκτης, τα οποία ως προς τη χρήση από τους ομιλητές/τριες, στην περίπτωση της ελληνικής, είναι ανταγωνιστικοί τύποι, με το άμεσο δάνειο να παραμένει απροσάρμοστο (ντεμπραγιάζ) (ό. π. σ. 57).

3. Γλωσσικές επαφές και δανεισμός στην ελληνική

3.1 Περίοδοι της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας

Η ελληνική γλώσσα έχει προφορική παράδοση 4.000 χρόνων και γραπτή 3. 500 χρόνων με ένα κενό διάλειμμα 4 αιώνων (1200 -800 π.Χ.), κατά το οποίο δεν συναντούμε γραπτά τεκμήρια. Σε αυτήν την μεγάλη διαδρομή της η ελληνική γλώσσα έχει υποστεί μεταβολές σε όλα τα επίπεδα ανάλυσής τη, χωρίς να έχει αλλοιωθεί ο δομικός της χαρακτήρας και χωρίς να έχει δημιουργηθεί κάποιο ρήγμα στη συνέχειά της, όπως υποστηρίζει ο Γ. Μπαμπινιώτης, (Μπαμπινιώτης, 1998, σ. 9, 11), θέση , όμως, που πλέον δεν γίνεται αποδεκτή. Τα πρώτα τεκμήρια γραπτής μορφής της ελληνικής χρονολογούνται στον 13^ο αι. π. Χ., τα οποία αποκαλύφθηκαν στα μυκηναϊκά ανάκτορα, με ένα συλλαβικό σύστημα γραφής, τη Γραμμική Β, το οποίο ήταν δανεισμένο από παλαιότερους πολιτισμούς στην Ανατολική Μεσόγειο. Τον 8^ο αι., όταν και ξαναβρέθηκαν γραπτά μνημεία της ελληνικής, ήταν σε αλφαβητικό σύστημα γραφής αυτήν την φορά, δανεισμένο επίσης από την Ανατολή, από το αλφάβητο των Φοινίκων (Χριστίδης, 2001, σ. 149). Το φαινόμενο, επομένως, της επαφής των γλωσσών και του γλωσσικού δανεισμού παρατηρείται ήδη από τις απαρχές της ιστορικής περιόδου της γραπτής ελληνικής γλώσσας.

Σύμφωνα με τον Παπαναστασίου (2007), η ιστορία της ελληνικής μπορεί να διαιρεθεί συμβατικά σε τέσσερις μεγάλες περιόδους, ξεκινώντας από την προϊστορική περίοδο, η οποία προηγείται της ύπαρξης γραπτών μνημείων της γλώσσας και που εκτείνεται χρονικά από το 4.000 – 2.000 π. Χ. Στα χρόνια αυτά διαμορφώνεται η πρωτοελληνική ή προϊστορική κοινή ή προδιαλεκτική, η οποία υπήρξε ο πρόγονος των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων που ακολούθησαν κατά την ιστορική περίοδο της γλώσσας. Η εποχή των αρχαίων διαλέκτων είναι η δεύτερη μεγάλη περίοδος με χρονική έκταση από τον 14^ο έως τον 4^ο αι. π. Χ. Η επόμενη περίοδος είναι αυτή της ελληνιστικής κοινής, από τον 4^ο/3^ο α. π.Χ. έως τον 4^ο/5^ο μ. Χ., με τελευταία μεγάλη περίοδο αυτή της Μεσαιωνικής και της Νέας Ελληνικής, η οποία καλύπτει μια ευρεία χρονικά έκταση, από τον 5^ο αι. μ. Χ. έως σήμερα. Σε όλες αυτές τις περιόδους πέραν των μεταβολών που παρατηρούνται σε όλα τα επίπεδα του γλωσσικού συστήματος, στο φωνητικό, στη μορφολογία και στη σύνταξη, παρατηρούνται και αλλαγές

στο λεξιλογικό επίπεδο, ως αποτέλεσμα κυρίως της συνάντησης και επαφής των Ελλήνων με διάφορες άλλες γλώσσες και λαούς.

Κατά την προϊστορική περίοδο της ελληνικής, εκτός από το λεξιλόγιο που προήλθε ως κληρονομιά από την Πρωτοινδοευρωπαϊκή, αυτό που σχηματίστηκε στη ελληνική από κληρονομημένα παραγωγικά ή νέα μορφήματα, υπήρχε και το λεξιλόγιο, το οποίο προέκυψε από δανεισμό. Λεξιλόγιο δανεισμένο από ινδοευρωπαϊκές ή μη γλώσσες, ύστερα από επαφή με την ελληνική (Παπαναστασίου, 2007). Από το 2.500 – 1.500 π. Χ. οι Ίωνες, Αιολείς και Δωριείς (ινδοευρωπαϊκά φύλα) κατέβηκαν σταδιακά στον ελλαδικό χώρο, όπου ήρθαν σε επαφή με αυτόχθονες. Από αυτήν την επαφή με την Προελληνική των αυτοχθόνων κατοίκων προέκυψαν δάνεια στοιχεία, κυρίως λεξιλόγιο πολιτισμού και τοπωνύμια με συγκεκριμένα επιθήματα λ.χ. *ξίφος*, *θάλασσα*, *δάφνη*, *Κνωσσός* (- σσος), *Ζάκυνθος* (- νθος) (Γαβριηλίδου, Μητσιακή, Φλιάτουρας, 2021, σ. 420).

Κατά την περίοδο των αρχαίων ελληνικών διαλέκτων, πολλές είναι οι επαφές των Ελλήνων με πολιτισμούς και λαούς της Ανατολικής Μεσογείου, με τους οποίους κυρίως οι Μυκηναίοι ήρθαν σε επαφή. Στα κείμενα της Γραμμικής Β του 14^{ου} αι. π.Χ. απαντούν λέξεις, οι οποίες είναι δάνεια από σημιτικές γλώσσες λ.χ. *ku-mi-no* (αρχ. κύμινον), *ki-to* (αρχ. χιτών), *ku-tu-so* (αρχ. χρυσός), *sa-sa-ma* (αρχ. σάσαμον, ΝΕ. σουσάμι) (Χριστίδης, 2012). Του δανεισμού, βέβαια, λέξεων από σημιτικές γλώσσες προηγήθηκε η επαφή και ο δανεισμός γνώσεων και προϊόντων από τους παλιούς πολιτισμούς της Ανατολής, με τους οποίους οι Έλληνες, από τα μυκηναϊκά ακόμη χρόνια, είχαν έρθει σε επαφή. Έπειτα, από έναν σημιτικό λαό, τους Φοίνικες, είναι δανεισμένο και το ελληνικό αλφάβητο, στο οποίο όλες του, σχεδόν, οι λέξεις που ονομάζουν τα γράμματά του είναι σημιτικές (άλφα, βήτα κ.λπ.) (ό. π.).

Σημαντική είναι η επίδραση και από την Περσική, από τον 6^ο έως τον 4^ο αι., λόγω των πολεμικών επαφών και αργότερα, βέβαια, με την κατάκτηση των εδαφών της Περσικής Αυτοκρατορίας από τον Μ. Αλέξανδρο. Έτσι, λέξεις όπως *σατράπης*, *μάγος* (περσικό όνομα φυλής), *παράδεισος* (αρχικά σήμαινε κήπος), *παρασάγγας* (μονάδα μέτρησης μήκους), έχουν περσική προέλευση (Παπαναστασίου, 2015). Αλλά και με λαούς της Μ. Ασίας οι Έλληνες είχαν έρθει σε επαφή από τον 11^ο ήδη αι. (Α αποικισμός), κατά την οποία και επηρέασαν και επηρεάστηκαν, όπως οι Κάρες, οι Λυδοί, οι Φρύγες. Από την φρυγική προέρχεται η σημερινή λέξη *τάπητας* (*χαλί*) (Χριστίδης, 2012). Στην επαφή με την αιγυπτιακή οφείλονται οι λέξεις *πάπυρος*, *ίρις* (κόρη του ματιού) και *Φαραώ*. Σε έμμεση επαφή είχαν έρθει οι Έλληνες

και με ινδικές γλώσσες αυτή την περίοδο, με πιθανές λέξεις αυτής της προέλευσης να είναι όρυζα (ρύζι), πεπέρι (πιπέρι). Αναπόφευκτη, τέλος, ήταν και η επαφή με διάφορους λαούς των Βαλακανίων, όπως οι Θράκες και οι Ιλλυριοί, με πιθανά δάνεια αυτής της προέλευσης τις λέξεις *ρομφαία* (είδος πλατιού, μεγάλου και αμφίστομου σπαθιού) και *Μεσημβρία* (ό. π.).

Το φαινόμενο της γλωσσικής επαφής παρατηρείται και κατά την περίοδο της ελληνιστικής κοινής κατά την οποία ο ελληνισμός γνωρίζει τεράστια εξάπλωση λόγω των κατακτήσεων του Μ. Αλεξάνδρου στις περιοχές της Ασίας ως την Ινδία και το Αφγανιστάν. Πολλές περιοχές γίνονται δίγλωσσες και άλλες ελληνοποιούνται, ως αποτέλεσμα της μεγάλης επιρροής της ελληνιστικής στις περιοχές αυτές. Έτσι, η ελληνιστική έγινε η *lingua franca* της οικουμένης (Χριστίδης, 2001, σ. 150). Η επιρροή, όμως, είναι αμφίδρομη, αφού η ελληνική δεν επηρέασε μόνο αλλά και επηρεάστηκε, κυρίως από τη Λατινική και την Εβραϊκή, ειδικότερα στο λεξιλογικό επίπεδο. Λέξεις όπως *μεμβράνη*, *κουστωδία*, *τίτλος*, *δηνάριο*, είναι λατινικής προέλευσης, όπως εβραϊκής οι λέξεις του χριστιανικού λεξιλογίου, *Σεραφείμ*, *Χερουβείμ*, *αμήν* κ.λπ. Έπειτα, ο λεξιλογικός δανεισμός θα οδηγήσει και στον μορφολογικό δανεισμό με νέα παραγωγικά επιθήματα στην ελληνική προερχόμενα από την Λατινική, λ.χ. *-άριος* *καβαλλάριος* < λατ. *caballarius* (Παπαναστασίου, 2007).

Την ελληνιστική περίοδο θα ακολουθήσει η μεσαιωνική για να φτάσουμε στο τέλος της διαδρομής της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας, στη σύγχρονη νεοελληνική. Και σε αυτές τις δύο περιόδους που εκτείνονται από τον 5^ο αι. μ. Χ περίπου έως σήμερα οι επαφές μεταξύ λαών και ο γλωσσικός δανεισμός συνεχίζονται. Στο ανατολικό τμήμα της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, μετέπειτα βυζαντινής, επικρατεί η ελληνική γλώσσα έναντι της λατινικής, η οποία, όμως, συνεχίζει να μιλιέται από μια ομάδα ανθρώπων, τους Βλάχους, από τους οποίους λεξιλογικά στοιχεία εισχώρησαν στην ελληνική, λ.χ. *στρούγκα*, *ζουλάπι* (*άγριο ζώο*). Έπειτα, οι γλωσσικές επαφές των Σλαβόφωνων με ελληνόφωνους βυζαντινούς θα δώσουν στην ελληνική μια σειρά από λέξεις, λ.χ. *κουνάβι*, *ρούχο*, *βάλτος*, *ασβός*, *Αράχοβα*, *Τύρναβος* (*τοπωνύμια*), *Βλαδίμηρος*, *Όλγα* (*ανθρωπωνύμια*) (Παπαναστασίου, 2015). Λεξιλόγιο σχετικό με το ναυτικό οφείλεται στην επαφή των Ελλήνων με Ιταλούς, Βενετσιάνους και Γενουάτες, λ.χ. *μούτσος*, *φουρτούνα*, *καπετάνιος*, αλλά και άλλες λέξεις λ.χ. *γαρίφαλο*, *μαραγκός*, *βίδα*, *καρέκλα*, *σαλάτα* κ.λπ. Η επαφή, επίσης, με αλβανόφωνους (Αρβανίτες), οι οποίοι ζούσαν διασκορπισμένοι στον ελληνικό κορμό θα δώσει στη ελληνική λέξεις που

επιβιώνουν μέχρι σήμερα, λ.χ. *μπέσα, πλιάτσικο, μπουσουλώ, Μενίδι, Τατόι (τοπωνύμια)* (ό.π.).

Κατά τον 19^ο αι. και στις αρχές του 20^{ου} δεσπόζει ο δανεισμός από τη γαλλική, είτε με άμεσα δάνεια, *μιλφείν, λικέρ*, είτε με μεταφραστικά, *διαμέρισμα, αποσυμπίεση*, καθώς και οι διεθνισμοί, σχετικοί με επιστημονικό λεξιλόγιο, οι οποίοι σχηματίστηκαν σε ξένες γλώσσες με αρχαία ελληνικά στοιχεία. Τέλος, κατά την περίοδο αυτή, και ειδικότερα από τον 11^ο – 12^ο αι. και κυρίως από τον 15^ο αι. έντονη είναι η τουρκική επίδραση στην ελληνική γλώσσα λόγω της τουρκικής κατάκτησης, δίνοντας πλήθος λέξεων. Η γλώσσα, όμως, από την οποία η ελληνική, κυρίως ύστερα από τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο και μέχρι σήμερα, δέχεται γλωσσικά δάνεια είναι η αγγλική (Παπαναστασίου, 2007). Στα υποκεφάλαια που ακολουθούν, θα γίνει ειδικότερη αναφορά για την έντονη επίδραση τόσο της τουρκικής, όσο και της αγγλικής στην ελληνική, περιγράφοντας ιστορικές συνθήκες που συνέβαλαν στην επαφή με την τουρκική, καθώς και τους λόγους για τους οποίους η αγγλική αποτελεί σήμερα την κύρια δανείστρια γλώσσα, όχι μόνο για την ελληνική αλλά για όλες τις ευρωπαϊκές γλώσσες.

3.1.1 Γλωσσικός δανεισμός από την τουρκική: ιστορικά στοιχεία και τομείς δανεισμού.

Κατά την πρώιμη νεοελληνική περίοδο οι Τούρκοι θα κατακτήσουν τους Έλληνες και οι δύο λαοί θα συμβιώσουν για περισσότερα από 400 χρόνια. Αποτέλεσμα αυτής της μακροχρόνιας συνύπαρξης είναι να προκύψουν πολλά τουρκικά γλωσσικά δάνεια στην ελληνική γλώσσα. Η τουρκική επίδραση ξεκινά από τον 11^ο – 12^ο και κυρίως από τον 15^ο αι., δίνοντας πλήθος λέξεων στην ελληνική, οι οποίες καλύπτουν διάφορα λεξιλογικά και σημασιολογικά πεδία (Παπαναστασίου, 2015). Σε κείμενα των Ελλήνων ιστορικών της Άλωσης απαντούν τα πρώτα δάνεια τουρκικά στοιχεία, τα οποία αναφέρονται κυρίως σε κύρια ονόματα, λ.χ. *τοπωνύμια και ανθρωπωνύμια* και λιγότερο σε κοινές λέξεις. Θρησκευτικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί όροι εισάγονται στην ελληνική γλώσσα, με το μεγαλύτερο ποσοστό των λέξεων να είναι ουσιαστικά, στην οποία και προσαρμόζονται ως ουδέτερα σε *-ι* ή *-ες* για *άψυχα*, λ.χ. *σεντούκι, τέντζερες* και ως *αρσενικά* σε *-ας* ή *-ης* για *έμψυχα*, λ.χ. *μπακάλης, φουκαράς* (Browning, 1972). Εκτός, όμως, από τις λέξεις έχουν εισαχθεί στη νέα ελληνική και τουρκικά επιθήματα, με κάποια από αυτά να είναι παραγωγικά λ.χ. *-λης, -λίκι (μουστακαλής,*

υπουργιλίκι), -της, -τζης (παοκτσής, φορτηγατζής), και η κατάληξη -ι, η οποία δηλώνει χρώματα (βιολετί, κεραμίδι, μενεξεδί) (Συμεωνίδης, 1999).

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν λέξεις της τουρκικής, οι οποίες έχασαν την ουδετερότητά τους κατά το πέρασμα στην ελληνική, περικλείοντας έντονη εκφραστική δύναμη στην απόδοση νοήματος, υπερσχύοντας, συχνά, στη χρήση των αντιπάλων τους λέξεων ελληνικής προέλευσης, λ.χ. *ρουσφέτι (δωροδοκία), τεμπέλης (οκνηρός, οκνός), ζόρι (βία), εργένης(άγαμος)(ό. π.)*. Έτσι, στην περίπτωση των δάνειων γλωσσικών στοιχείων από την τουρκική στην ελληνική το πέρασμα του λεξιλογίου φαίνεται να υπερβαίνει την απλή μετατροπή της σημασίας μιας λέξης, φαινόμενο σύνηθες και αναμενόμενο, και να υπόκειται σε λανθάνουσες αξιολογικές κρίσεις (Παπαναστασίου, 2015). Μάλιστα διακρίνεται συστηματικότητα σε αυτή την μετατροπή, η οποία φαίνεται να οδηγεί προς την απαξίωση της αρχικής σημασίας και εν τέλει στη διακωμώδηση, τον ευτελισμό και τον στιγματισμό των λέξεων αυτών. Και αυτή η τάση της *υφολογικής έκπτωσης* και της απαξίωσης της αρχικής σημασίας που παρατηρούνται κατά τον δανεισμό τουρκικών λέξεων φαίνεται να εντοπίζεται μόνο στις σχέσεις της τουρκικής με την ελληνική, λ.χ. *ντουβάρι (τοιχος, χαμπάρι (νέο), ντουνιάς (κόσμος), αραμπάς(αμάξι), αλάνα (χώρος), ζαμάνια (χρόνια), μπόι (ύψος) και πλήθος άλλες*. Έτσι, το *χαμπάρι* δεν είναι ένα κανονικό νέο και, φυσικά, δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως όρος από ένα δελτίο ειδήσεων (Σκοπετέα, 1999). Λέξεις, επίσης, στις οποίες η επέμβαση είναι ακόμα μεγαλύτερη και κάποιες στις οποίες η αρχική τους σημασία ανατρέπεται πλήρως, ή ακόμα μαρκάρεται αρνητικά, λ.χ. *το χάλι <hal τουρκ., κατάσταση, που στη νέα ελληνική δεν σημαίνει απλώς κατάσταση, όπως ο πρόδρομός της, αλλά χρησιμοποιείται για να δηλώσει μια κακή κατάσταση, η οποία, μάλιστα, επιδέχεται και χειροτέρευση (μαύρο χάλι, κακό χάλι)*. Ομοίως, *το χούι <hui τουρκ, συνήθεια, που στην ελληνική δεν είναι απλώς συνήθεια, αλλά μια δυσάρεστη και κακή συνήθεια*. Υπάρχουν, βέβαια, και πάρα πολλές κοινές λέξεις, οι οποίες έχουν διατηρήσει την ουδετερότητά τους στη σημασία κατά το πέρασμα στην ελληνική, λ.χ. *μουσακάς, μανάβης, καπάκι, μπαζές, τέτζερης κλπ. (ό. π.)*.

Όπως, επίσης, έγινε προσπάθεια, λόγω της αρνητικής κριτικής που δέχτηκαν τα τουρκικά δάνεια από τους οπαδούς της καθαρεύουσας, να αντικατασταθούν από αρχαίες ελληνικές λέξεις. Αυτή η προσπάθεια δεν παραγκώνισε τελικά το δάνειο, αλλά οδήγησε σε παράλληλη χρήση και των δύο λέξεων με διαφορετικό, όμως, τρόπο. Έτσι, οι δάνειες λέξεις *χαράτσι*,

ντουμάνι, πλιάτσικο χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές/τριες για να δηλώσουν την αντίθεση και την ενόχλησή τους προς το σημαινόμενο, έχοντας μεγαλύτερη εκφραστική δύναμη, αντί των αντίστοιχών τους ελληνικών, *φόρος, καπνός, λεηλασία*, που χρησιμοποιούνται για τη δήλωση ουδέτερης διάθεσης (Παπαναστασίου, 2015).

Οι τομείς από τους οποίους η ελληνική γλώσσα δανείστηκε λέξεις από την τουρκική είναι πάρα πολλοί, πολλές από τις οποίες είναι σε χρήση ακόμη και από τους σύγχρονους ομιλητές/τριες, με τις περισσότερες από αυτές να έχουν προσαρμοστεί στο φωνητικό και μορφολογικό σύστημα της νέας ελληνικής. Αυτές ανήκουν κυρίως στους εξής τομείς: α)μαγειρική: *καπαμάς, γιαχνί, γιαπράκι, κεφτές, μπακλαβάς, κανταΐφι, χαλβάς, παστουρμάς, πατσάς, παντζάρι, πιλάφι, κεμπάπ, σουτζουκάκι, καφές κλπ.* β) ενδυμασία: *γιακάς, φέσι, γελέκι, παπούτσια, τσέπη κλπ.* γ)σπίτι και επίπλωση(νοικοκυριό): *σοφάς, σοφράς, σόμπα, ντιβάνι, σιντριβάνι, τζάκι, τζάμι, κονάκι, τέντζερες, φλιτζάνι, καπάκι, τσάντα, ναργιλές κλπ.* δ)διοίκηση και στρατός: *βεζίρης, γενίτσαρος, πασάς, αγάς, ασκέρι, μπαρούτη, χατζής, τουφέκι κλπ.* ε)ιδιότητες ανθρώπων – επαγγέλματα: *καραβανάς, λεβέντης, αφέντης, γουρσουζής, μαγκούφης, φουκαράς, νάζι, μπόι, μπακάλης, μανάβης, τσοπάνος κλπ.* (Browning, 1972, Παπαναστασίου, 2015).

Μικρή είναι η επιρροή σε βαφτιστικά, μικρά ονόματα, κάτι που έχει την εξήγησή του στη διαφορετική θρησκεία μεταξύ των δύο λαών, ενώ πολλά επώνυμα έχουν τουρκική προέλευση, συνδεδεμένα, μάλιστα, με επαγγελματική ιδιότητα, *λ.χ. Δεμιρτζής (σιδεράς), Αλτιντζής (χρυσοχόος), Χαλβατζής (παρασκευαστής ή πωλητής χαλβά), Κάλφας (μαθητευόμενος ράπτης)κλπ.* (Παπαναστασίου, 2015). Από τον κατάλογο των δάνειων τουρκικών λέξεων απουσιάζουν αυτές που αναφέρονται στην ποιμενική και αγροτική ζωή, κάτι το οποίο εξηγείται από το γεγονός πως οι Τούρκοι είχαν καταλάβει κυρίως αστικά κέντρα, χωρίς να αναπτύξουν ιδιαίτερους δεσμούς με τα χωριά, όπως, αντίθετα, έγινε με τους Σλάβους ή τους Βλάχους, των οποίων η επίδραση ήταν πιο έντονη στα χωριά και σε ορεινούς κυρίως τόπους (Browning, 1972).

Ολοκληρώνοντας, όταν ένας λαός κατακτάται από έναν άλλον, όταν εξαπλώνεται, ακόμα όταν αναπτύσσει ειρηνικές σχέσεις με μια γειτονική χώρα κλπ., είναι αναμενόμενο διαφορετικοί λαοί να έρθουν σε επαφή, να δοθεί η δυνατότητα να ανταλλάξουν και να γνωρίσουν νέες λέξεις, συνήθειες, ιδέες, αντικείμενα, φαγητά κλπ. και είναι επόμενο από τον λαό που δανείστηκε όλα αυτά να δανειστεί και τις λέξεις με τις οποίες σε αυτόν τον λαό

αποδίδονται. Κατά αυτόν τον τρόπο η γλώσσα προσαρμόζεται στην πορεία, στις ανάγκες, στις τύχες των ομιλητών, στα ιστορικά γεγονότα που τους σημαδεύουν (Παπαναστασίου, 2015). Έτσι, και στην περίπτωση της κατάκτησης των Ελλήνων από τους Τούρκους, ήταν αναπόφευκτος, ανάμεσα σε άλλα, και ο λεξιλογικός δανεισμός. Τα δάνεια, όμως, αυτά στοιχεία προερχόμενα από τη γλώσσα του κατακτητή θεωρήθηκαν χαμηλού κύρους, και τόσο το κίνημα του καθαρευουσιανισμού, όσο και αυτό των δημοτικιστών που ακολούθησε, κράτησαν αρνητική στάση προς αυτά, στάση αποκλεισμού προς κάθε τουρκικής προέλευσης στοιχείο, συνδέοντάς τα, μάλιστα, με μια φτωχική ταξική ταυτότητα. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει πως αυτή η αρνητική διάθεση και στάση απέναντι στην τουρκική ήταν ανέκαθεν τέτοια, αφού υπήρχε περίοδος που η τουρκική βρέθηκε σε θέση ισχύος και κύρους απέναντι στην ελληνική (Σκοπετέα, 1999).

3.1.2 Γλωσσικός δανεισμός από την αγγλική

Η δημιουργία του νέου ελληνικού κράτους το 1830 αποτελεί το ορόσημο της έναρξης της νέας ελληνικής περιόδου. Σε αυτή την περίοδο προκύπτει η ανάγκη μαζί με το νεοϊδρυθέν κράτος να λειτουργήσει και μια επίσημη γλώσσα, η οποία θα μπορούσε να ικανοποιήσει τις σύγχρονες ανάγκες, να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της εκπαίδευσης, της διοίκησης, των νόμων, αλλά και της επιστημονικής κοινότητας, η οποία βρισκόταν σε φάση ανάπτυξης στην Ευρώπη κατά την περίοδο αυτή. Προέκυψε, έτσι, η ανάγκη της δημιουργίας νέου λεξιλογίου, μέσω του εξωτερικού δανεισμού κυρίως, που θα βοηθούσε, επιπλέον, το ελληνικό κράτος να υπάρχει ως ισότιμο μέλος ανάμεσα στα άλλα ευρωπαϊκά κράτη (Παπαναστασίου, 2015).

Είχε προηγηθεί γλωσσικός δανεισμός από τη γαλλική, κατά τον 19^ο αι. και το πρώτο μισό του 20^{ου}, η οποία ήταν γλώσσα κύρους την περίοδο αυτή, κυρίαρχη σε διεθνές επίπεδο και πολλά μεταφραστικά δάνεια και εκφράσεις προέρχονταν από αυτήν (Κακριδή – Φερράρι, 2001, σ. 204). Ύστερα, όμως, από τη σύσταση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας και τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, λόγω των πολιτικοοικονομικών συνθηκών, η κυριαρχία της γαλλικής περιορίζεται προς όφελος της αγγλικής (αγγλοαμερικανικής). Βαθμιαία τα σύνορα καταργούνται, τα άτομα, οι υπηρεσίες, τα κεφάλαια, τα εμπορεύματα διακινούνται ελεύθερα, επηρεάζοντας το γλωσσικό ευρωμωσαϊκό. Στο πλαίσιο της κοινότητας ασκείται γλωσσική πολιτική κατά την οποία η αγγλική ορίζεται ως επίσημη γλώσσα της. Αποτελεί την κοινή

ενιαία γλώσσα, το κοινό μέσο συνεννόησης (*lingua franca*) μεταξύ των πολιτών της, η γλώσσα που χρησιμοποιείται στην επιστημονική έρευνα, η γλώσσα της ειδικευμένης ορολογίας και της συγγραφής επιστημονικών εγχειριδίων, παραγκωνίζοντας ταυτόχρονα τις ασθενείς γλώσσες της κοινότητας, με μόνες τη γαλλική και τη γερμανική, ως άλλες ισχυρές, να αντιστέκονται (Προφύλη, 2001, σ. 129–130). Έτσι, η κυριαρχία της αγγλικής στις μέρες μας σε παγκόσμιο επίπεδο δεν αποδίδεται σε κάποια εγγενή, ανώτερη ιδιότητα της ίδιας της γλώσσας, καθώς δεν υπάρχουν ανώτερες και κατώτερες γλώσσες, αλλά σε οικονομικούς, γεωπολιτικούς λόγους (Νικηφορίδου, 2001, σ. 40).

Ο δανεισμός την εποχή αυτή και ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο διαφέρει από τον δανεισμό των προηγούμενων περιόδων, καθώς είναι δύο ειδών, λαϊκός και λόγιος. Ειδικά αυτή την περίοδο η εισαγωγή των λόγιων δανείων γίνεται από έναν κύκλο μορφωμένων ανθρώπων, οι οποίοι γνωρίζουν το δάνειο λεξιλόγιο από την επαφή τους με γραπτά κείμενα της δανείστριας γλώσσας, ως άριστοι γνώστες της γλώσσας αυτής (Παπαναστασίου, 2001, σ. 46). Ειδικότερα, μεγάλος είναι ο αριθμός των ολικών λαϊκών δανείων από την αγγλική, λ.χ. *άουτ* < αγγλ. *out*, *γκάγκστερ* < αγγλ. *gangster*, *ματς* < αγγλ. *match*, *μπαρ* < αγγλ. *bar*, *μπίζνες* < αγγλ. *business*, *ντίσκο* < αγγλ. *disco*, *πάρκινγκ* < αγγλ. *parking*, *κλαμπ* < αγγλ. *club*, *πίλινγκ* < αγγλ. *piling* κ.λπ. Αλλά και πρόσφατα λόγια ολικά δάνεια από την αγγλική είναι σε χρήση από τους ομιλητές/τριες της ελληνικής, λ.χ. *άλμπατρος* < αγγλ. *albatros*, *ανακόντα* < αγγλ. *anaconda*, *αουτσαίντερ* < αγγλ. *outsider*, *βίντεο* < αγγλ. *video*, *γκολφ* < αγγλ. *golf*, *γουέστερν* < αγγλ. *western*, *μπόουλινγκ* < αγγλ. *bowling* κ.λπ. (Παπαναστασίου, 2015).

Επίσης, εισάγονται στη ελληνική όροι, οι οποίοι έχουν συντεθεί σε ξένη γλώσσα με αρχαία ελληνικά συνθετικά, λ.χ. *ραδιόφωνο* < αγγλ. *radiophone*, *τηλέφωνο* < αγγλ. *telephone*, *βιοφυσικός* < αγγλ. *biophysicist* κ.λπ. Πρόκειται για διεθνισμούς που δημιουργήθηκαν από ξένους στη σύγχρονη εποχή, όταν και αναπτύχθηκαν αυτές οι τεχνικές ή οι επιστήμες, τους οποίους οι σύγχρονοι Έλληνες εισήγαγαν στη γλώσσα τους για να αποδώσουν τις έννοιες αυτές μαζί με τις λέξεις που τις εκφράζουν (ό. π.). Οι διεθνισμοί, βέβαια, θεωρούνται ένα απεθνικοποιημένο λεξιλόγιο, με την έννοια ότι έχουν αποκοπεί από κάθε εθνική χροιά, το οποίο βρίσκεται στη διάθεση όλων των γλωσσών (Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 1996).

Μια άλλη κατηγορία δανείων στην ελληνική από την αγγλική είναι τα μεταφραστικά, τα οποία εισάγονται μεταφρασμένα και όχι με τη μορφή που έχουν στην αγγλική. Αυτό προέκυψε από έναν κύκλο μορφωμένων Νεοελλήνων, οι οποίοι θέλοντας να δώσουν

σημασιολογική διαφάνεια στους όρους αυτούς, τους μετέφρασαν αποδίδοντάς τους στην ελληνική. Πρόκειται, ωστόσο, ξεκάθαρα για δάνειες λέξεις, καθώς, τόσο οι έννοιες που εκφράζουν, όσο και τα δομικά – συνθετικά τους μέρη δημιουργήθηκαν από ξένους. Ελληνικοί είναι, απλώς, οι όροι που χρησιμοποιήθηκαν για να μεταφραστούν. Λέξεις όπως, *αμμόλοφος* < αγγλ. *sandhill*, *μονόδρομος* < αγγλ. *one-way*, *διαστημόπλοιο* < αγγλ. *spaceship*, *ουρανοξύστης* < αγγλ. *skyscraper*, *παγόβουνο* < αγγλ. *iceberg*, *βατραχάνθρωπος* < αγγλ. *frogman*, *κοινωνιογλωσσολογία* < αγγλ. *sociolinguistics* κ.λπ. (Παπαναστασίου, 2015), *βιοπαλαιστής* < αγγλ. *strugglefortiter*, *πούλμαν* < αγγλ. *pullman*, *αερολεωφορείο* < αγγλ. *airbus* (Φλιάτουρας, 2020) θα μπορούσαν να αναφερθούν ως τα κυριότερα μεταφραστικά δάνεια σε χρήση από την αγγλική. Επίσης, πρόσφατα μεταφραστικά δάνεια από το χώρο της τεχνολογίας και της πληροφορικής, λ.χ. *πληκτρολόγιο* < αγγλ. *keyboard*, *αντίγραφο ασφαλείας* < αγγλ. *backup*, *σκληρός δίσκος* < αγγλ. *harddisk*, *μητρική πλακέτα* < αγγλ. *motherboard*, *προστασία οθόνης* < αγγλ. *screensaver*, *κυβερνοπειρατής* < αγγλ. *hacker* κ.λπ. (ό. π.).

Τα σημασιολογικά αποτελούν, επίσης, μια σημαντική κατηγορία δανείων. Πρόκειται για μερικά δάνεια στα οποία ενώ η λέξη (σημαίνει) είναι ελληνική, η σημασία (σημαινόμενο) είναι δανεισμένη από την αγγλική, λ.χ. *καλύπτω (για ρεπορτάζ)* < αγγλ. *cover*, *ποντίκι (του υπολογιστή)* < αγγλ. *mouse* κ.λπ. Και σε αυτήν την περίπτωση μπορεί να υπάρξει χρήση τόσο του σημασιολογικού δανείου (*ποντίκι*) όσο και του άμεσου (*μάους*), προκειμένου να αποδοθεί η σημασία ‘‘έξαρτημα ηλεκτρονικού υπολογιστή’’.

Όλες οι κατηγορίες των αγγλικών δανείων βρίσκονται σε χρήση από τους ομιλητές/τριες της ελληνικής, σε συνάρτηση με το περιβάλλον χρήσης, το επίπεδο ύφους και την κατάσταση επικοινωνίας, ωστόσο τα άμεσα δάνεια (αμετάφραστα) είναι αυτά που αναγνωρίζονται αμέσως ως ξενικής προέλευσης και προκαλούν αντιδράσεις, την ίδια ώρα που τα μεταφραστικά μπορούν να εκληφθούν από μερίδα ομιλητών ακόμη και ως ελληνικές λέξεις. Και δεν υπάρχει κάποιο δομικό έλλειμμα στην νέα ελληνική που την οδηγεί στον δανεισμό, παρά μόνο εξωγλωσσικοί παράγοντες και κοινωνικοπολιτισμικές μεταβλητές (Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 2001). Και έπειτα, πρόκειται για επιφανειακή μορφή δανεισμού, αφού είναι κυρίως λεξιλογικός, γεγονός που τον καθιστά ακίνδυνο, καθώς ακόμη και αν πρόκειται για μαζικό, δεν είναι δυνατόν να αλλάξει την νέα ελληνική δομικά στα επίπεδα ανάλυσής της (Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 1996)

Και ενώ υπάρχει η πεποίθηση ότι ο δανεισμός οδηγεί στην αλλοίωση της γλώσσας που δανείζεται, στην πραγματικότητα αυτό δεν συμβαίνει, αντίθετα πολλές είναι οι περιπτώσεις δάνειων λέξεων, οι οποίες προσαρμόζονται στο γραμματικό σύστημα της γλώσσας που δανείζεται. Οι λέξεις που, κυρίως, στην ελληνική είναι δανεισμένες είναι ουσιαστικά, με τα ρήματα και τα επίθετα να είναι πολύ λιγότερα. Έπειτα, ο γλωσσικός δανεισμός σε καμία περίπτωση δεν αποτελεί απλώς μια μηχανική, παθητική διαδικασία αντιγραφής (copy paste). Εν προκειμένω, στην περίπτωση της ελληνικής ως δανειολήπτριας γλώσσας, πολλές είναι οι δάνειες λέξεις από την αγγλική λ.χ. *ζουμ, τρικ, μπλογκ, πλαζ, γκουγκλ κ.λπ.*, οι οποίες είναι κυρίως ουσιαστικά, γένους ουδετέρου. Πρόκειται, γενικά, για ακατάληκτα ουσιαστικά, τα οποία, όταν μετατραπούν σε ρήμα στην ελληνική θα δώσουν ρηματικούς τύπους όπως *ζουμ-άρ-ω, ροκ-άρ-ω, γκουγκλ-άρ-ω, μπλογκ-άρ-ω κ.λπ.* Συμβαίνει, έτσι, στη δάνεια λέξη να μην προστίθεται απλώς -ω, με το οποίο κωδικοποιείται το α' ενικό πρόσωπο του ρήματος, λ.χ. *γκούγκλ-ω*, αλλά στο σχηματισμό του συμμετέχουν κάποια μορφήματα, λ.χ. -ίζ-, -αρ-, -ων-, για να προκύψουν τελικά στην ελληνική τα ρήματα *γκουγκλ-άρ-ω, ζουμ-άρ-ω, ροκ-άρ-ω κ.λπ.* Και είναι ακριβώς αυτά τα μορφήματα, τα οποία και στις ίδιες τις ελληνικές λέξεις προστίθενται για να σχηματιστούν παράγωγα ρήματα, λ.χ. *ποτ-ίζ-ω, καρφ-ών-ω, λουστρ-άρ-ω κ.λπ.* Το ίδιο το γραμματικό σύστημα, συνεπώς, της ελληνικής ως λήπτριας γλώσσας, παρέχει τις διαδικασίες της ενσωμάτωσης και προσαρμογής, σε διάφορα επίπεδα, των δάνειων λέξεων από την αγγλική (Παναγιωτίδης, 2013, σ. 106-108).

Πολύ πρόσφατα, τέλος, και με αφορμή την κακή συγκυρία της πανδημίας του covid 19 που ενέσκηψε στην παγκόσμια κοινότητα, μεγάλος αριθμός αγγλικών λέξεων – όρων εισήχθησαν μαζικά στην ελληνική για να αποδοθούν τόσο ιατρικοί όροι, σχετικοί με τον θανατηφόρο ιό, όσο και λέξεις που περιέγραφαν στάσεις και συμπεριφορές σχετιζόμενες με την πανδημία. Έτσι, λέξεις όπως *lockdown, takeaway, rapid test, self test, drive through, reopen., unlock κ.λπ.* εισήχθησαν ταχύτατα και αποτέλεσαν λέξεις μαζικής χρήσης από του Έλληνες ομιλητές/τριες, χωρίς καν να αναπτυχθούν οι μηχανισμοί εκείνοι που θα οδηγούσαν στην ελληνική απόδοση των ξένων αυτών όρων. Σε αυτό συνέβαλε και το γεγονός πως τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης υιοθέτησαν αυτούς τους όρους με συνέπεια την ευρεία και ταχύτατη διάδοσή τους στο ευρύ κοινό. Δεν ήταν λίγες οι αντιδράσεις γι' αυτήν την άκριτη και ταχύτατη αποδοχή των όρων αυτών, συνοδευόμενες από μια προσπάθεια να αντικατασταθούν από αντίστοιχες ελληνικές. Ειδικότερα, το *lockdown* χρησιμοποιείται ως

άμεσο, αμετάφραστο δάνειο, με την αγγλική του κυρίως γραφή, ως ουδέτερο ουσιαστικό. Για την μετάφρασή του στα ελληνικά προτάθηκε από τον κ. Μπαμπινιώτη ο όρος *απαγορευτικό*, ενώ από την Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας ο όρος *γενικό κλείσιμο* (Κατσογιάννου, Στεφανίδου, 2020). Ομοίως, το *reopen (της οικονομίας)*, χρησιμοποιείται και αυτό ως ουδέτερο ουσιαστικό, με την αγγλική κυρίως γραφή, το οποίο στα ελληνικά μεταφράζεται ως *επανεκκίνηση* κ.λπ. (ό. π.).

Τέλος, σε πολλές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής έχουν επικρατήσει στη χρήση αμετάφραστοι αγγλικοί όροι από τον χώρο του αθλητισμού, λ.χ. *Super League (Πρωτάθλημα Α' Εθνικής Κατηγορίας)*, της οικονομίας και της εμπορικής δραστηριότητας, λ.χ. *e-shops, Black Friday, POS, click away, take away* και της πολιτικής, λ.χ. *debate, hotspots* κ.λπ.

Μέρος Β΄: Ερευνητικό

4. Μεθοδολογία

4.1 Μεθοδολογία της έρευνας

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζουμε τον σχεδιασμό μια μικρής ποσοτικής έρευνας για τη στάση των ομιλητών απέναντι στο φαινόμενο του δανεισμού, για τον βαθμό ενσωμάτωσης δάνειων γλωσσικών στοιχείων στο λεξιλόγιο της ελληνικής και για το κατά πόσον οι Έλληνες ομιλητές/τριες επιλέγουν λέξεις ξένης προέλευσης. Ειδικότερα, διερευνήθηκε η στάση των ομιλητών απέναντι σε διαφορετικής προέλευσης γλωσσικά δάνεια, από την τουρκική και την αγγλική. Η διερεύνηση των στάσεων γίνεται με χρήση παραδειγμάτων που περιέχουν δάνεια από διάφορα σημασιολογικά πεδία, από διάφορους τομείς εμπειρίας της καθημερινής συναναστροφής και γλωσσικής αλληλεπίδρασης των ομιλητών και συνδέονται με διάφορες επικοινωνιακές – γλωσσικές περιστάσεις. Κατά την ερευνητική διαδικασία διατυπώνεται το ερευνητικό ζήτημα, επιλέγεται η περίπτωση που μελετάται, συλλέγονται και αναλύονται τα δεδομένα της έρευνας και, τέλος, συντάσσονται τα ερευνητικά συμπεράσματα.

4.2 Σκοπός και υποθέσεις της έρευνας

Σκοπός της ερευνητικής αυτής προσέγγισης είναι να αναζητηθούν και να διερευνηθούν οι αντιλήψεις και οι γλωσσικές στάσεις εκπαιδευτικών και μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, σε σχέση με γλωσσικά δάνεια διαφορετικής προέλευσης, αυτά της αγγλικής και της τουρκικής, με ειδικότερους στόχους: α) τη συγκριτική εξέταση των γλωσσικών στάσεων μαθητών και εκπαιδευτικών, β) τη γλωσσική προτίμηση αναφορικά με τις δύο δότριες γλώσσες και γ) τη συσχέτιση των γλωσσικών τους επιλογών με το εκάστοτε συμφραστικό πλαίσιο, τις περιστάσεις επικοινωνίας και τη μορφή παραγωγής λόγου (γραφτή – προφορική).

Οι δύο γλώσσες που μελετώνται στην παρούσα έρευνα αποτέλεσαν δανείστριες γλώσσες προς την ελληνική σε διαφορετικές φάσεις της ιστορίας της. Η τουρκική από τον 11ο – 12ο αι. και κυρίως από τον 15ο αι., δάνεισε πολλά γλωσσικά στοιχεία, κυρίως λεξιλογικά, λόγω της αναγκαστικής συνύπαρξης των δύο λαών επί αιώνες, σε συνθήκες κατάκτησης και υποδούλωσης., τα περισσότερα από τα οποία έχουν προσαρμοστεί σήμερα στο φωνητικό, μορφολογικό και κλιτικό σύστημα της νέας ελληνικής. Είναι η γλώσσα του κατακτητή που αναφέρεται σε έναν πολιτισμό, ο οποίος απορρίπτεται από τον Νεοέλληνα ως χαμηλού γοήτρου, κάτι που αναμένεται στην έρευνα να συνδεθεί και από τις δύο ομάδες συμμετεχόντων με τη χρήση του κυρίως, σε ανεπίσημες περιστάσεις και προφορική μορφή παραγωγής λόγου και εν γένει με μια πιο λαϊκότροπη απόδοση νοήματος. Πρόκειται για παλαιότερα, άμεσα δάνεια, κυρίως λαϊκά, των οποίων σε πολλές περιπτώσεις δεν αναγνωρίζεται η τουρκική προέλευση, λόγω της πλήρους προσαρμογής και ενσωμάτωσής τους. Συνεπεία αυτού πιθανό είναι να επιλέγονται σε ορισμένες περιπτώσεις στην έρευνα χωρίς, ίσως, τη γνώση από τους συμμετέχοντες ότι πρόκειται για λέξεις ξενικής και δη τουρκικής προέλευσης. Αναμένεται να επιλεγούν περισσότερο από εκπαιδευτικούς λόγω της μεγαλύτερης ηλικίας τους, καθώς δεν αποτελούν λέξεις που ανήκουν στο νεανικό λεξιλόγιο. Πιθανό είναι, τέλος, να επιλεγούν και από τις δύο ομάδες στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες η αμιγώς ελληνική απόδοση είναι περιφραστική ενώ η αντίστοιχη λέξη τουρκικής προέλευσης μονολεκτική, π.χ. με σάλτσα και λαχανικά – γιαχνί.

Από την άλλη ο δανεισμός από την αγγλική αναφέρεται στα νεότερα χρόνια, ειδικότερα μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο με μαζική εισροή λέξεων από τον χώρο του αθλητισμού, της τεχνολογίας, των ηλεκτρονικών υπολογιστών, με τη μορφή, κυρίως, άμεσων – ολικών δανείων συνδεόμενων με το καταναλωτικό πρότυπο ζωής, σε τομείς όπως το ντύσιμο, το φαγητό, τη μουσική κ.λπ. (Προφίλη, 2001, σ. 130). Πρόκειται για δανείστρια γλώσσα με κύρος, της οποίας η επικράτηση και η κυριαρχία σε παγκόσμια κλίμακα είναι αδιαμφισβήτητη απηχώντας την οικονομική και πολιτική υπεροχή σήμερα της Δύσης. Κατόπιν τούτων αναμένεται η παρούσα έρευνα να αναδείξει γενικότερα μια θετική στάση. Ειδικότερα, αναμένεται να υπάρξει διαφοροποίηση στη χρήση αυτών των γλωσσικών δανείων μεταξύ των δύο ομάδων με τους μαθητές να επιλέγουν περισσότερο λέξεις της αγγλικής από τον χώρο του αθλητισμού, αλλά και λέξεις από το σημασιολογικό πεδίο των υπολογιστών. Επιπλέον, τα μονοσύλλαβα δάνεια αναμένεται να επιλεγούν στη χρήση και

από τις δύο ομάδες, όταν οι αντίστοιχες ελληνικές αποδόσεις είναι πολυσύλλαβες, , γεγονός που θα απέτρεπε την επιλογή τους.

Λέξεις, επίσης, που έχουν προσαρμοστεί παραγωγικά και κλιτικά πλήρως στην ελληνική είναι πιθανό να εμφανίσουν υψηλά ποσοστά χρήσης και από τις δύο ομάδες αντί των αντίστοιχών τους ελληνικών, όπως και ολικά δάνεια, ιδιαίτερα όταν τα μεταφραστικά τους απαντούν σε σύνθετη μορφή στην ελληνική.

4.3 Τύπος έρευνας και περιορισμοί

Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε ήταν δειγματοληπτική σε τυχαίο δείγμα του πληθυσμού και, η οποία εντάσσεται στην κατηγορία της περιγραφικής έρευνας, τα δεδομένα της οποίας ενδέχεται να μπορούν να γενικευθούν σε μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού που διαθέτει τα ίδια χαρακτηριστικά με αυτό (Τσομπάνογλου, 2010, σ. 27). Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο ως εργαλείο της ποσοτικής μεθοδολογικής προσέγγισης.

Στους περιορισμούς της έρευνας μπορούν να αναφερθούν το είδος των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου, καθώς περιλαμβάνονται μόνο κλειστού τύπου, και μάλιστα μεταξύ δύο επιλογών μόνο, χωρίς να δίνεται η δυνατότητα της ελεύθερης έκφρασης στα υποκείμενα της έρευνας, κάτι που θα εξασφάλιζε και τη συλλογή ποιοτικών δεδομένων. Επίσης, ως περιορισμός της έρευνας μπορεί να ληφθεί, λόγω και των ερευνητικών ζητουμένων, που αναφέρονται στη μέτρηση γλωσσικών στάσεων, ο βαθμός και το επίπεδο γνώσης της μητρικής γλώσσας από τα υποκείμενα της έρευνας, κάτι που ο ερευνητής δεν μπορεί να γνωρίζει. Επιπλέον, το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε χωρίς την παρουσία του ερευνητή και χωρίς να τεθεί κάποιο χρονικό όριο στη συμπλήρωσή του, κάτι που συνδέεται με την αυθεντικότητα των απαντήσεων και συνεπώς με τη χρήση αληθινών δεδομένων, αλλά και με την αδυναμία ελέγχου από τον ερευνητή της ενδεχόμενης χρήσης εξωτερικών πηγών.

4.4 Ερευνητικά ερωτήματα

Τα ερευνητικά ερωτήματα έχουν ως εξής:

- A) Ποιες είναι οι γλωσσικές επιλογές των εκπαιδευτικών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι σε λεξιλογικά δάνεια αγγλικής και τουρκικής προέλευσης, σε συνάρτηση με συγκεκριμένο περιεχόμενο, επικοινωνιακή περίσταση και μορφή παραγωγής λόγου;
- B) Ποιες είναι οι γλωσσικές επιλογές των μαθητών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης απέναντι σε λεξιλογικά δάνεια αγγλικής και τουρκικής προέλευσης, σε συνάρτηση με συγκεκριμένο περιεχόμενο, επικοινωνιακή περίσταση και μορφή παραγωγής λόγου.
- Γ) Παρατηρείται διαφοροποίηση στις γλωσσικές επιλογές μαθητών και εκπαιδευτικών απέναντι στα γλωσσικά δάνεια αγγλικής και τουρκικής προέλευσης;

4.5 Συμμετέχοντες

Ο αριθμός των υποκειμένων της έρευνας ανέρχεται στους 43, από τους οποίους οι 23 (53,5%) είναι μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και 20 (46,5%) εκπαιδευτικοί της ίδιας βαθμίδας. Οι γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα ανέρχονται σε 22 (52,4%), ενώ οι άνδρες 20 (47,6%), γεγονός αναμενόμενο, αφού οι γυναίκες εκπαιδευτικοί υπερέχουν αριθμητικά.. Η μητρική γλώσσα των συμμετεχόντων ήταν η ελληνική πλην ενός που δήλωσε άλλη ως μητρική. Οι μαθητές ανήκαν, φυσικά, στην ηλικιακή ομάδα κάτω των 20 ετών, ενώ κρίθηκε σκόπιμο η ηλικιακή ομάδα των εκπαιδευτικών, η οποία μπορεί να καλύπτει και ένα εύρος σαράντα ετών περίπου, να διακριθεί σε τέσσερις κατηγορίες: α) 20-30 ετών, β) 30-40 ετών, γ) 40-50 ετών και δ) 50 ετών και άνω, προκειμένου να ελεγχθεί τυχόν διαφοροποίηση στις γλωσσικές προτιμήσεις τους. Οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς διέθεταν την πανεπιστημιακή μόρφωση του πτυχίου σπουδών τους, ενώ οι 8 (18,6%) διέθεταν μεταπτυχιακή εκπαίδευση και οι 4 (9,3%) διδακτορικές σπουδές. Από τους μαθητές οι 10 (23,3%) φοιτούν στο γυμνάσιο και οι 13 (30,2%) στο λύκειο.

4.6 Ερευνητικό εργαλείο – συλλογή δεδομένων

Ως ερευνητικό εργαλείο συλλογής δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το ερωτηματολόγιο. Επιλέχθηκε αυτό το εργαλείο καθώς θεωρείται εύκολο και εύχρηστο συγκριτικά με άλλα, μπορεί να αποσταλεί ταυτόχρονα σε μεγάλο αριθμό ατόμων και να απαντηθεί χωρίς την

επιρροή ή την επέμβαση του ερευνητή. Κατά αυτόν τον τρόπο εξασφαλίζεται η συλλογή γρήγορα και ανέξοδα δεδομένων από μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων. Εν προκειμένω, το ερωτηματολόγιο περιέχει 30 ερωτήσεις, από τις οποίες οι 4 αφορούν σε δημογραφικά στοιχεία και προτάχθηκαν στο ερωτηματολόγιο. Οι υπόλοιπες 26, όλες κλειστού τύπου, απαιτούσαν την επιλογή της μιας εκ των δύο προτάσεων που θα επέλεγαν να χρησιμοποιήσουν οι συμμετέχοντες σε κάθε περίπτωση. Από τις 26 αυτές ερωτήσεις οι 13 περιέχουν δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης μέσα σε πρόταση σε αντιπαράβολή με την ίδια ακριβώς πρόταση με ελληνικής ρίζας λέξη. Ομοίως και οι υπόλοιπες 13, σε αντιπαράβολή, όμως, αγγλικής προέλευσης λέξη με αντίστοιχη συνώνυμη ελληνικής ρίζας.. Οι ερωτήσεις εναλλάσσονται ανάμεσα σε αυτές που περιέχουν λέξεις τουρκικής προέλευσης και σε αυτές που περιέχουν λέξεις αγγλικής προέλευσης.

Το ερωτηματολόγιο της έρευνας δημιουργήθηκε στην google form και εστάλη ηλεκτρονικά σε κάθε συμμετέχοντα, σε διαθέσιμο λογαριασμό τους, κατόπιν συναίνεσης τους να συμμετάσχουν σε αυτήν. Δεν περιείχε τον συγκεκριμένο τίτλο της έρευνας, παρά τον γενικό τίτλο *μέτρηση γλωσσικών στάσεων*, χωρίς να δίνεται συγκεκριμένος χρόνος για την απάντησή του. Τέλος, εξασφαλίστηκε ώστε να μην προκύψει κάποιο πρόβλημα με το περιεχόμενο των ερωτήσεων, μην επιτρέποντας παρανοήσεις, φροντίζοντας ώστε να είναι ξεκάθαρες και διατυπωμένες με σαφήνεια και κατά τρόπο που δεν θα δυσκολέψει την πρόσληψη και την κατανόησή τους, ειδικότερα από την ομάδα των μαθητών.

Οι ανεξάρτητες μεταβλητές της έρευνας είναι οι εξής: η ιδιότητα των συμμετεχόντων δύο επίπεδα (μαθητές και εκπαιδευτικοί)¹, το φύλο, η ηλικιακή ομάδα, το επίπεδο εκπαίδευσης, η διαφορετική προέλευση των γλωσσικών δανείων, από την αγγλική και την τουρκική, η παλαιότητα τους ή μη, η λαϊκή ή λόγια κατηγορία τους, οι περιστάσεις, ακόμη, επικοινωνίας ως επίσημων ή ανεπίσημων και, τέλος, το περιεχόμενο των δοθέντων προτάσεων. Η εξαρτημένη μεταβλητή είναι οι γλωσσικές προτιμήσεις των συμμετεχόντων.

¹ Σημειώνεται ότι σε ερωτήματα όπως της παρούσας έρευνας, που σχετίζονται με τη διερεύνηση γλωσσικών στάσεων, έχει βαρύνουσα σημασία ο διαχωρισμός των συμμετεχόντων στην κατηγορία των μαθητών και των εκπαιδευτικών, καθώς λόγω της ηλικιακής και μόνο διαφοράς τους, πλαισιωμένη, βέβαια, και από το διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης, έχουν προσλάβει διαφορετική αισθητική, ακουστική της γλώσσας, ενώ και οι προσωπικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και τοπικές διασυνδέσεις και προκαταλήψεις είναι και αυτές διαφορετικές (Αρχάκης, Κονδύλη, 2004, σ.194).

4.7 Τόπος και χρόνος λήψης του δείγματος

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο νησί της Λέσβου και συγκεκριμένα στην πόλη της Μυτιλήνης κατά το χρονικό διάστημα 4 – 14 Ιανουαρίου και οι ομάδες μελέτης ήταν από διάφορα σχολεία, γυμνάσια και λύκεια της πόλης.

5. Το ερωτηματολόγιο

5.1 Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου

Όπως ήδη αναφέρθηκε οι τέσσερις ερωτήσεις αφορούσαν στοιχεία προσωπικά που δομούν το προφίλ και την κοινωνική ταυτότητα των ερωτώμενων, στοιχεία απαραίτητα προκειμένου να συσχετιστούν οι γλωσσικές επιλογές με μεταβλητές που ενδέχεται να τις επηρεάζουν. Οι 26 υπόλοιπες ερωτήσεις, όλες κλειστού τύπου, είναι αυτές που θα δώσουν απαντήσεις στα ερευνητικά ζητούμενα. Οι μισές από αυτές (13) περιλαμβάνουν στις προτάσεις δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης και οι υπόλοιπες μισές δάνεια γλωσσικά στοιχεία αγγλικής προέλευσης. Σε όλες τις ερωτήσεις περιλαμβάνονται συνωνυμικά ζεύγη μεταξύ λέξεων ή φράσεων αγγλικής προέλευσης και ελληνικής και αντίστοιχα τουρκικής προέλευσης λέξεων και ελληνικής, καθώς δεν θα ήταν δυνατόν να δοθούν σε αντιπαραβολή, στην ίδια ερώτηση, προτάσεις με αγγλικής και τουρκικής προέλευσης συνώνυμες λέξεις, προκειμένου να επιλεγεί μια από τις δύο από τους ερωτώμενους. Έμμεσα, δηλαδή, μέσα από την αντιπαραβολή, σε κάθε περίπτωση, με συνώνυμη ελληνική λέξη, θα εξαχθούν συμπεράσματα για τις αντιλήψεις και στάσεις των ομιλητών απέναντι στα υπό μελέτη γλωσσικά δάνεια. Σε όλες τις ερωτήσεις ζητείται από τα υποκείμενα της έρευνας να επιλέξουν κάθε φορά μια από τις δύο εκδοχές της ίδιας πρότασης, με τη διατύπωση να εναλλάσσεται ανάμεσα σε ερωτήσεις του τύπου: *με ποιον ομιλητή ταυτίζετε; ποια πρόταση σας φαίνεται περισσότερο οικεία; ποια πρόταση θα χρησιμοποιούσατε για να αναφερθείτε σε ένα γεγονός; να περιγράψετε μια κατάσταση; κ.λπ.* Επίσης, σε δύο ερωτήσεις που περιείχαν λέξεις τουρκικής προέλευσης (*εργένης, μπόι*) ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες η επικοινωνιακή περίσταση (επίσημη / ανεπίσημη) που θα τις τοποθετούσαν. Τέλος, δόθηκαν δύο ερωτήσεις, μία που αφορούσε τουρκικής προέλευσης λέξη (*κοτσάνι*) και μία αγγλικής

(*χόμπι*), στις οποίες το ζητούμενο ήταν η ένταξή τους σε μορφή παραγωγής λόγου (γραφτή / προφορική).

5.2 Ομαδοποίηση – σχολιασμός λέξεων ερωτηματολογίου

Οι λέξεις που χρησιμοποιήθηκαν στο ερωτηματολόγιο αποτελούν λέξεις διαδεδομένες που είναι σε χρήση από τους ομιλητές/τριες σε σημαντικό βαθμό στην καθημερινή τους συναναστροφή και επικοινωνία. Επίσης, πρόκειται για λέξεις που αναφέρονται σε διάφορες εκφάνσεις του βίου, φαγητό, διασκέδαση, ένδυση κ.λπ., καθώς και λέξεις της αγγλικής που αποτελούν πολύ πρόσφατα δάνεια σχετικές με την πληροφορική και τις νέες τεχνολογίες (*ίντερνετ, μπακ απ, χάκερ κ.λπ.*) και οι οποίες είναι σε χρήση από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και εμφανίζονται συχνά στο διαδίκτυο.

Ειδικότερα, για τις ερωτήσεις που περιείχαν προτάσεις με δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης χρησιμοποιήθηκαν τα εξής συνωνυμικά ζεύγη: *γιακάς – περιλαίμιο, γιαχνί – με λαχανικά και σάλτσα, παπούτσια – υποδήματα, γλέντι – έντονη διασκέδαση, τουφέκι – πυροβόλο όπλο, μανάβικο – οπωροπωλείο, κεφάτος – ευδιάθετος, μεράκι – πάθος, χασάπικο – κρεοπωλείο, ρουσφέτι – λάδωμα, μπόι, εργένης (επικοινωνιακή περίσταση), κοτσάνι (μορφή παραγωγής λόγου).*

Για τις ερωτήσεις που περιείχαν προτάσεις με δάνειες αγγλικές λέξεις σε αντιπαραβολή με συνώνυμη ελληνική δόθηκαν τα εξής συνωνυμικά ζεύγη: *τσιπς – πατατάκια, ματς – αγώνας, αουτσάιντερ – μη πιθανότητες νίκης, μάους – ποντίκι, ίντερνετ – διαδίκτυο, γκουγκλάρω – αναζητώ στη μηχανή, κουλ – χαλαρός, μπακ απ – αντίγραφο ασφαλείας, μπάσκειτ – καλαθοσφαίριση, λοκντάουν – απαγορευτικό, χάκερ – κυβερνοπειρατής, ντελιβεράς – διανομέας φαγητού, ντιμπέιτ – τηλεμαχία, χόμπι (μορφή παραγωγής λόγου).*

Όλες οι λέξεις τουρκικής προέλευσης που χρησιμοποιήθηκαν αποτελούν παλαιότερα άμεσα δάνεια, τα οποία έχουν ενταχθεί στο μορφολογικό και κλιτικό σύστημα της νέας ελληνικής, τα περισσότερα ως ουδέτερα με κατάληξη -ι, *γλέντι, τουφέκι, γιαχνί, κέφι, μεράκι, ρουσφέτι, μπόι, κοτσάνι* και κάποια ως αρσενικά με κατάληξη -ης-ας, π.χ. *εργένης, γιακάς*. Πρόκειται για λέξεις που έχουν ενταχθεί στο φωνητικό, μορφολογικό και κλιτικό σύστημα της νέας ελληνικής.

Ειδικότερα, οι λέξεις *γιαχνί*, *γλέντι*, *τουφέκι*, αποδίδονται στη νέα ελληνική περιφραστικά (με *λαχανικά* και *σάλτσα*, *έντονη διασκέδαση*, *πυροβόλο όπλο*). Οι λέξεις *γιακάς*, *παπούτσια*, *μανάβικο*, *κρεοπωλείο*, αποδίδονται με ελληνικής ρίζας λέξεις με σύνθετη μορφή, αποτελούμενες σε κάθε περίπτωση από δύο συνθετικά μέρη (*περιλαίμιο*, *υποδήματα*, *οπωροπωλείο*, *κρεοπωλείο*).

Η λέξη *μπόι*, η οποία περιέχει το δίψηφο σύμφωνο *μπ-*, το οποίο ίσως παραπέμπει πιο εύκολα σε λέξεις ξενικής προέλευσης, σε αντίθεση με το *εργένης*, το οποίο δεν περιέχει κάποιο δίψηφο σύμφωνο όπως, *μπ*, *ντ*, *γκ*, *τσ*, *τζ*, τα οποία θα παρέπεμπαν πιο εύκολα σε λέξη τουρκικής προέλευσης. Επιλέχθηκαν στη βάση αυτή να συνδεθούν με ερωτήσεις που ζητούν ένταξη σε επικοινωνιακή περίσταση (επίσημη / ανεπίσημη), ώστε να εξαχθούν σχετικά συμπεράσματα. Στην ίδια βάση η λέξη *κοτσάνι*, για την οποία ζητείται ένταξη σε μορφή παραγωγής λόγου (γραφτή / προφορική).

Οι δάνειες αγγλικές λέξεις που χρησιμοποιήθηκαν στις ερωτήσεις αποτελούν, επίσης, άμεσα ολικά δάνεια, από διάφορους τομείς εμπειρίας και σημασιολογικά πεδία. Οι περισσότερες από αυτές δεν εμφανίζουν προσαρμογή στο σύστημα της νέας ελληνικής. Ειδικότερα, τα κριτήρια με τα οποία επελέγησαν οι λέξεις μπορούν να ομαδοποιηθούν με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά τους ως εξής: οι λέξεις *ίντερνετ*, *γκουγκλάρεις*, *μπακ απ*, *μάους*, *χάκερ*, αποτελούν πολύ πρόσφατα δάνεια σχετικά με την πληροφορική ιδιαίτερα διαδεδομένες στη σημερινή γλωσσική χρήση και γνωστές σε όλες τις ηλικιακές ομάδες. Οι λέξεις *τσιπς*, *ματς*, *κουλ* είναι μονοσύλλαβες, αντίθετα με την ελληνική τους απόδοση που είναι τρισύλλαβη *αγώνας*, *χαλαρός* και πολυσύλλαβη *πατατάκια*. Χρησιμοποιήθηκαν, επίσης, σε προτάσεις με περικείμενο που συνδέεται με ανεπίσημο πλαίσιο επικοινωνίας και, επιπλέον, είναι λέξεις που χρησιμοποιούνται περισσότερο από την ηλικιακή ομάδα των μαθητών. Οι λέξεις *αουτσάιντερ* και *γκουγκλάρω* αποδίδονται περιφραστικά στην ελληνική. Η λέξη *λοκντάουν* ως σύνθετο ολικό δάνειο, η οποία υιοθετήθηκε ταχύτατα ως αμετάφραστο, με την ελληνική εταιρεία ορολογίας να προτείνει τη λέξη *απαγορευτικό* ως αντίστοιχη ελληνική (Κατσογιάννου, Στεφανίδου, 2020, σ. 123). Η λέξη *μπάσκετ* ως επίσης σύνθετη, *basketball*, που χρησιμοποιείται έχοντας αποβάλει το β' συνθετικό της. Η λέξη *ντελιβεράς* ως λέξη προσαρμοσμένη στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής που έχει δώσει παράγωγα, όπως και η λέξη *γκουγκλάρω*, η οποία από ακατάληκτο ουσιαστικό, αρχικά *γκουγκλ*, κατά τη μετατροπή του σε ρήμα ενσωματώνει το μόρφημα *-αρ-* της ελληνικής που

δηλώνει «είμαι ρήμα». Η λέξη ντιμπέιτ, ευρέως διαδεδομένη και γνωστή, όταν η επικαιρότητα την απαιτεί, δόθηκε σε αντιπαραβολή με τη συνώνυμή της σύνθετη ελληνική τηλεμαχία, στη βάση ότι το λόγιο α' συνθετικό της τηλε- θα μπορούσε να συνδεθεί με τις ανεξάρτητες μεταβλητές της ηλικιακής ομάδας και του επιπέδου εκπαίδευσης προκειμένου να επιλεγεί. Τέλος, το ολικό δάνειο μάους δόθηκε σε αντιπαραβολή με το σημασιολογικό του δάνειο ποντίκι, καθώς έχει εισαχθεί και με τις δύο μορφές.

6. Αποτελέσματα της έρευνας

6.1 Παρουσίαση των συμπερασμάτων

Προκειμένου να δοθούν με ευκρίνεια τα αποτελέσματα για τις δύο ομάδες που μελετήθηκαν, κρίθηκε σκόπιμο να διακριθούν στην ανάλυση και παρουσίασή τους ως εξής: α) απαντήσεις που δόθηκαν από μαθητές και β) απαντήσεις που δόθηκαν από εκπαιδευτικούς. Επιπλέον, ομαδοποιείται στην ανάλυση η παρουσίαση των αποτελεσμάτων με βάση το είδος των ερωτήσεων στις οποίες συμπεριλήφθηκαν οι λέξεις, οι οποίες αφορούσαν αφενός σε ερωτήσεις λεξικής προτίμησης και αφετέρου σε αυτές που ζητούσαν ένταξη σε επικοινωνιακή περίσταση και σύνδεση με μορφή παραγωγής λόγου. Η παράθεση σχετικών διαγραμμάτων θα υποστηρίξει την ανάλυση και παρουσίαση των ευρημάτων της έρευνας. Τέλος, για ασφαλέστερα συμπεράσματα επιχειρείται σύγκριση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν μεταξύ των δύο ομάδων, όπως και με τις υποθέσεις της έρευνας.

6.2 Γενικά αποτελέσματα της έρευνας

Μια πρώτη ανάγνωση των αποτελεσμάτων της έρευνας μας οδηγεί στο γενικό συμπέρασμα πως τόσο τα παλαιότερα λεξιλογικά δάνεια τουρκικής προέλευσης, όσο και τα πιο σύγχρονα από την αγγλική, βρίσκονται σε χρήση στην κοινότητα, ως ενεργητικό λεξιλόγιο από τους Έλληνες ομιλητές/τριες, με διακυμάνσεις, κατά περίπτωση, στα ποσοστά χρήσης από τις δύο μελετώμενες ηλικιακές ομάδες.

Ενδεικτικά παρατίθενται κάποια διαγράμματα σε μορφή πίτας που σχηματοποιούν την κατανομή σε ποσοστά των ιδιαίτερα χαμηλών και ιδιαίτερα υψηλών ποσοστών στις προτιμήσεις από το σύνολο του ερευνώμενου δείγματος.

Για παράδειγμα, όπως φαίνεται στην εικόνα 1 η λέξη «χάκερ» προτιμήθηκε αντί της λέξης «κυβερνοπειρατής» με ποσοστό 93% περίπου.

Ποια από τις δύο προτάσεις είναι πιθανότερο να ακούσετε;

41 απαντήσεις

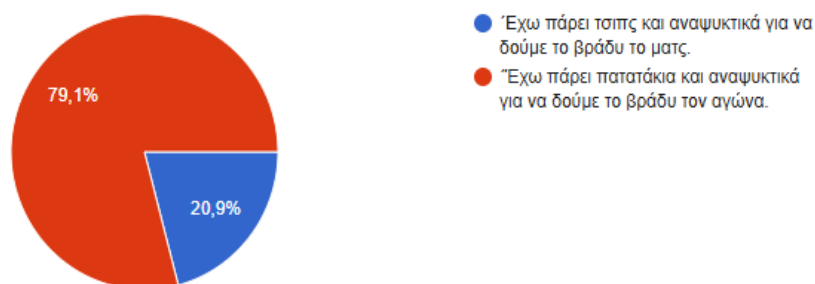

Εικόνα 6.1 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για το ζεύγος των συνωνύμων λέξεων χάκερ-κυβερνοπειρατής

Αντίθετα, χαμηλά ποσοστά προτίμησης συγκέντρωσαν τα ολικά αγγλικά δάνεια *τσιπς* και *ματς* (Εικόνα 2).

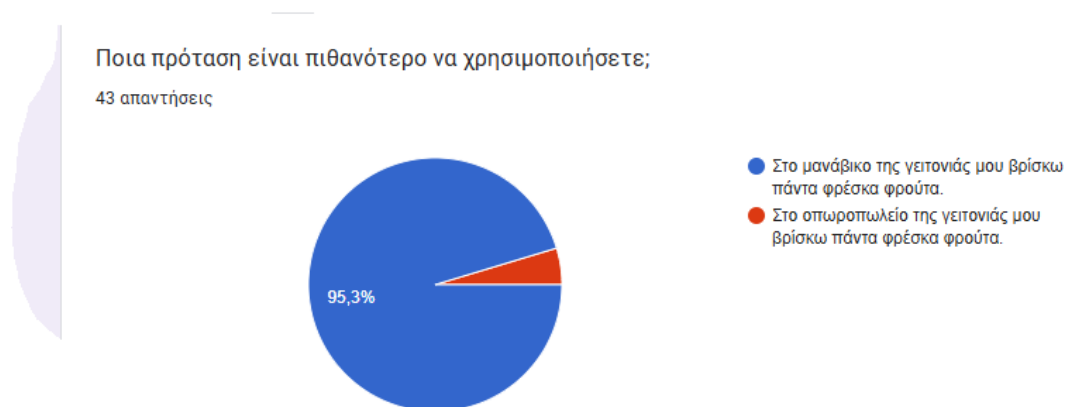
Με ποιον ομιλητή ταυτίζεστε;

43 απαντήσεις

Εικόνα 6.2 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για δύο ζεύγη συνωνύμων λέξεων, τσιπς-πατατάκια και ματς- αγώνας

Από τα γλωσσικά δάνεια τουρκικής προέλευσης η λέξη «μανάβικο» συγκέντρωσε πολύ υψηλά ποσοστά προτίμησης, αντί της αντίστοιχης ελληνικής «οπωροπωλείο», όπως φαίνεται ξεκάθαρα στην Εικόνα 3.

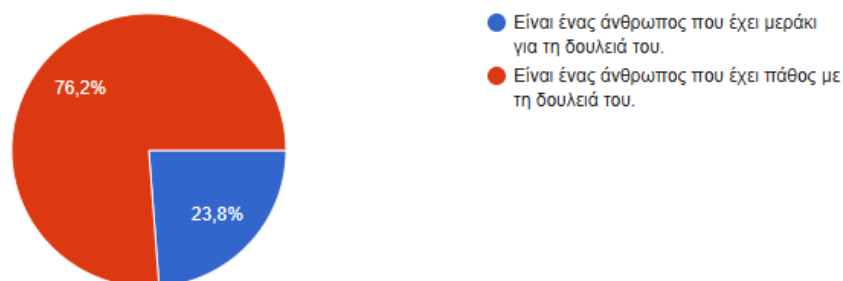

Εικόνα 6.3 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για το συνωνυμικό ζεύγος μανάβικο- οπωροπωλείο

Αντίθετα η δάνεια τουρκική λέξη «μεράκι» σημείωσε το χαμηλότερο ποσοστό από τις υπόλοιπες λέξεις της ίδιας προέλευσης.

Με ποιον ομιλητή ταυτίζεστε;

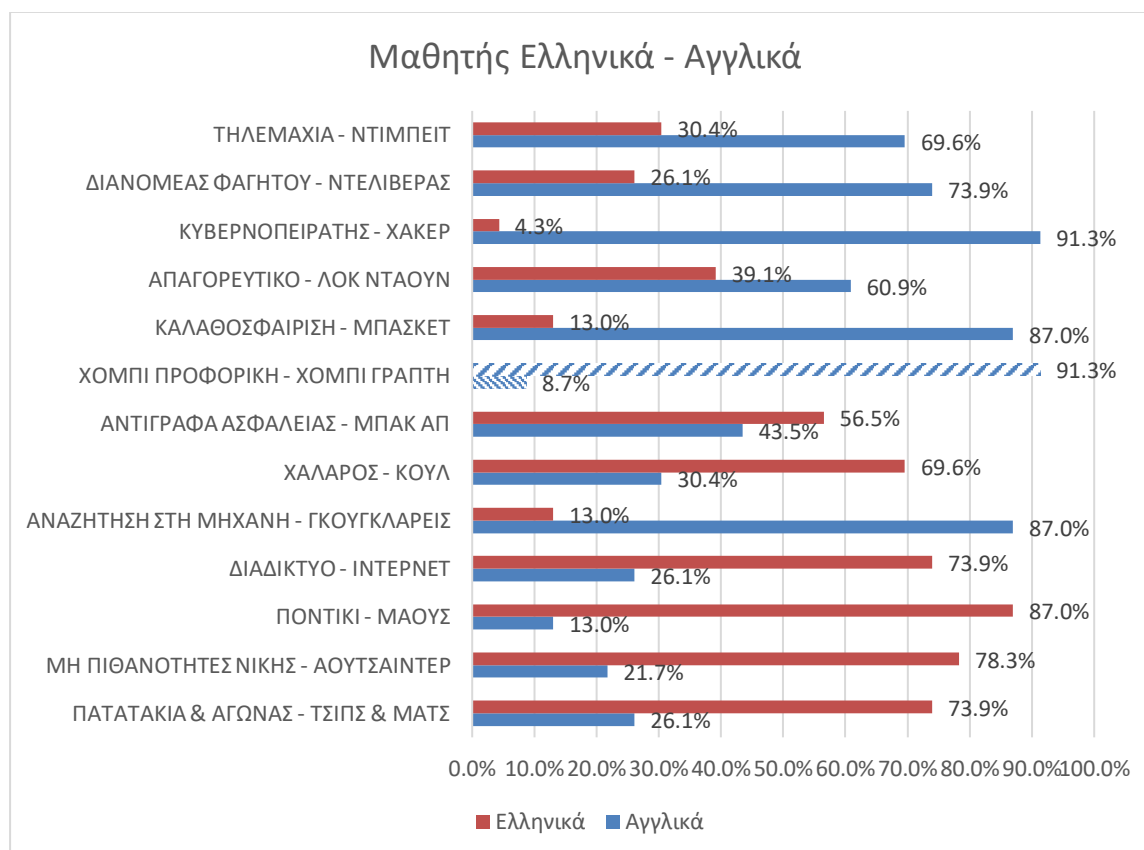
42 απαντήσεις

Εικόνα 6.4 Προτιμήσεις εκπαιδευτικών και μαθητών για το συνωνυμικό ζεύγος μεράκι- πάθος

6.3 Αποτελέσματα της έρευνας για μαθητές

6.3.1 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες αγγλικές λέξεις

Εικόνα 6.5: Γλωσσικές προτιμήσεις μαθητών σε ζεύγη με ελληνική λέξη και συνώνυμη αγγλικής προέλευσης

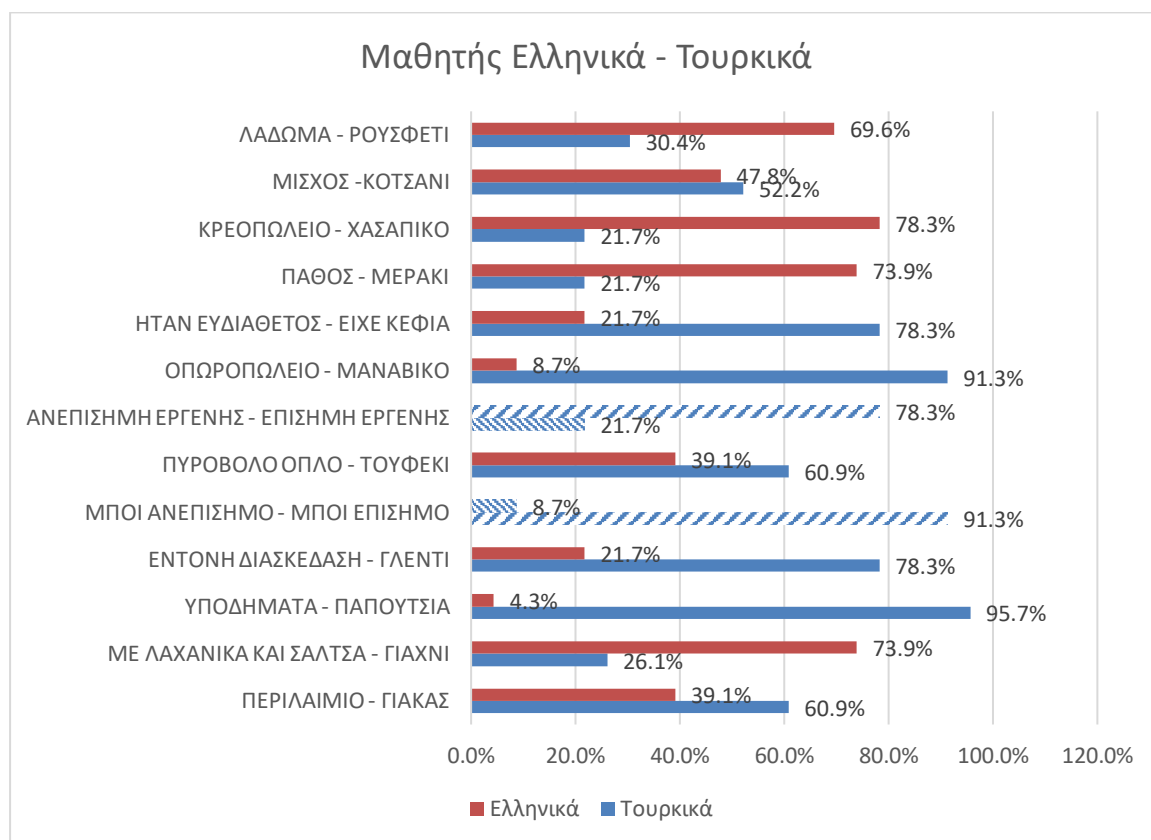
Όπως φαίνεται στην παραπάνω εικόνα (βλ. εικόνα 6.5), οι μαθητές σημείωσαν υψηλά ποσοστά προτίμησης σε έξι δάνειες λέξεις της αγγλικής. Ειδικότερα, επέλεξαν τη λέξη «ντελιβεράς» κατά 73,91%, τη λέξη «ίντερνετ» με το ίδιο ακριβώς ποσοστό, τη λέξη «μπάσκετ» κατά 86,96%, τη λέξη «γλουγκλάρεις» κατά 87%, ενώ τη λέξη «χάκερ» σε ποσοστό 91,3%. Ενδιαφέρον- καθώς η λέξη χρησιμοποιείται ήδη στην ελληνική με διαφορετική σημασία (είδος τρωκτικού)- παρουσιάζει η επιλογή του σημασιολογικού δανείου «ποντίκι», το οποίο προτιμήθηκε με το υψηλό ποσοστό 86,96% αντί του ολικού «μάους». Ακολουθούν η λέξη «ντιμπέιτ» που επιλέχθηκε σε ποσοστό 69,57% και η λέξη

«λοκντάουν» κατά 60,87%. Οι λέξεις αυτές προτιμήθηκαν εις βάρος των αντίστοιχών τους ελληνικών για την απόδοση του ίδιου νοήματος. Σε ποσοστό μικρότερο του 50% επιλέχθηκαν οι λέξεις «μπακ απ» κατά 43,48%, ενώ σε μικρότερο παραδόξως η λέξη «κουλ» κατά 30,43%, οι λέξεις «τσιπς, ματς» κατά 26,04% και η λέξη «αουτσάιντερ» κατά 21,74%.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι προτιμήσεις των μαθητών σε λέξεις ή φράσεις ελληνικές, οι οποίες είναι είτε πολυσύλλαβες σε σχέση με τις αντίστοιχες αγγλικές, «πατατάκια», «αγώνας», «χαλαρό», είτε αποδίδονται περιφραστικά και μάλιστα με περισσότερες των δύο λέξεων, π.χ. «μη πιθανότητες νίκης». Προκύπτει, έτσι, πως ο αριθμός των συλλαβών των λέξεων και η περιφραστική απόδοση δεν επηρέασε τις επιλογές των μαθητών υπέρ των μονοσύλλαβων αγγλικών δανείων, «κουλ», «τσιπς», «ματς» και των μονολεκτικών αποδόσεων, *αουτσάιντερ*. Σχετικά με αυτό, ένα από τα σημεία που επισημαίνεται από τους γλωσσολόγους πως πρέπει, ανάμεσα σε άλλα να υπολογίζεται κατά την επιλογή της ελληνικής λέξης ως μετάφρασης του ξένου όρου είναι να είναι το ίδιο οικονομική με τον ξένο όρο (Κακριδής – Φερράρι, 2001, σ. 205). Μέσα από τις προτιμήσεις των μαθητών προκύπτει το συμπέρασμα πως χρησιμοποιούν σε σημαντικό βαθμό άμεσα – ολικά δάνεια από την αγγλική, τα οποία φαίνεται να τα έχουν εντάξει στην καθημερινή τους ομιλία, γεγονός αναμενόμενο, καθώς πολλές από αυτές, όπως «ποντίκι», «χάκερ», «ίντερνετ», «ντελιβεράς», «χόμπι», σχετίζονται με τον σύγχρονο τρόπο ζωής και επίσης αποτελούν λεξιλόγιο από το πεδίο της πληροφορικής και των νέων τεχνολογιών.

Μία ερώτηση από αυτές που περιείχαν δάνειες αγγλικές λέξεις ζητούσε ένταξη σε μορφή παραγωγής λόγου. Έτσι, το ποσοστό των μαθητών που θα ενέτασσαν τη λέξη «χόμπι» στον προφορικό λόγο ανέρχεται σε 91,30% με μόλις 8,70% στον γραπτό. Η στάση αυτή των μαθητών οδηγεί στο συμπέρασμα πως ενώ σε μεγάλο ποσοστό χρησιμοποιούν στον προφορικό λόγο ολικά, απροσάρμοστα αγγλικά δάνεια, στον γραπτό, ο οποίος χαρακτηρίζεται από ένα πιο επίσημο και τυπικό ύφος, δεν θα τα επέλεγαν.

6.3.2 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης

Εικόνα 6.6: Γλωσσικές προτιμήσεις μαθητών σε ελληνική λέξη και συνώνυμη τουρκικής προέλευσης

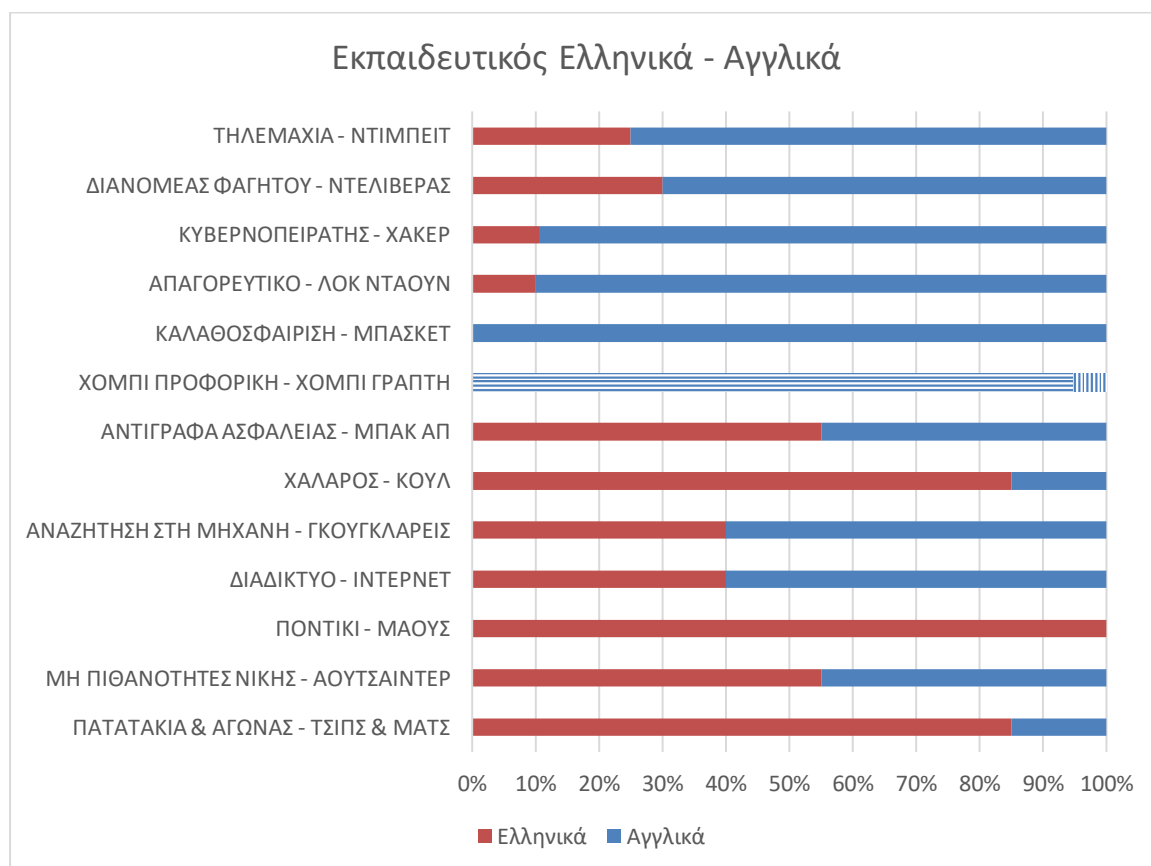
Και οι δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης φαίνεται να ανήκουν στο λεξιλόγιο των μαθητών, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις που έδωσαν. Σε ποσοστό πάνω από 70% επιλέχθηκαν οι λέξεις ή φράσεις «έχει κέφια» και «γλέντι» κατά 78,26%, «μανάβικο» κατά 91,3% καθώς και η λέξη «παπούτσια» κατά 91,65%. Ακολουθούν οι λέξεις «τουφέκι» και «γιακάς» με ποσοστό 60,87%. Οι λέξεις «γιαχνί» κατά 26,09%, «ρουσφέτι» κατά 30,43%, «μεράκι» και «χασάπικο» κατά 21,74% δεν φαίνεται να είναι ψηλά στις προτιμήσεις των μαθητών, ενώ θα επέλεγαν τις συνώνυμές τους ελληνικές,

Αναφορικά με τις ερωτήσεις που ζητούσαν ένταξη σε επικοινωνιακή κατάσταση και μορφή παραγωγής λόγου απάντησαν ως εξής: την λέξη «εργένης» την τοποθέτησαν σε επίσημη κατάσταση επικοινωνίας σε ποσοστό 78,26%, ενώ αντίθετα τη λέξη «μπόι» σε ανεπίσημη κατά το υψηλό ποσοστό του 91,30%. Η διαφορετική αυτή στάση απέναντι σε δύο λέξεις ίδιας προέλευσης ίσως θα μπορούσε να εξηγηθεί καθώς η λέξη «εργένης» δεν αναγνωρίζεται

εύκολα ως ξένης προέλευσης, πολύ περισσότερο ως τουρκικής, καθώς τα συνθετικά της μέρη παραπέμπουν πιθανόν σε ελληνική ρίζα, ίσως στις λέξεις «έργο» ή «γένος». Δεν συμβαίνει το ίδιο με τη λέξη «μπού» η οποία λόγω του δίψηφου συμφώνου μπ- παραπέμπει πιο εύκολα σε ξένης προέλευσης λέξη. Τη λέξη «κοτσάνι» τέλος θα την επέλεγαν στο γραπτό λόγο σε ποσοστό 52,7% αντί της ελληνικής «μίσχος», κάτι που μας επιτρέπει να συμπεράνουμε με σχετική ασφάλεια ότι την επιλέγουν και στον προφορικό. Συνεπώς πρόκειται για λέξη που έχει παραγκωνίσει, με έναν τρόπο, τη συνώνυμή της ελληνική.

6.4 Αποτελέσματα της έρευνας για εκπαιδευτικούς

6.4.1 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες λέξεις αγγλικής προέλευσης

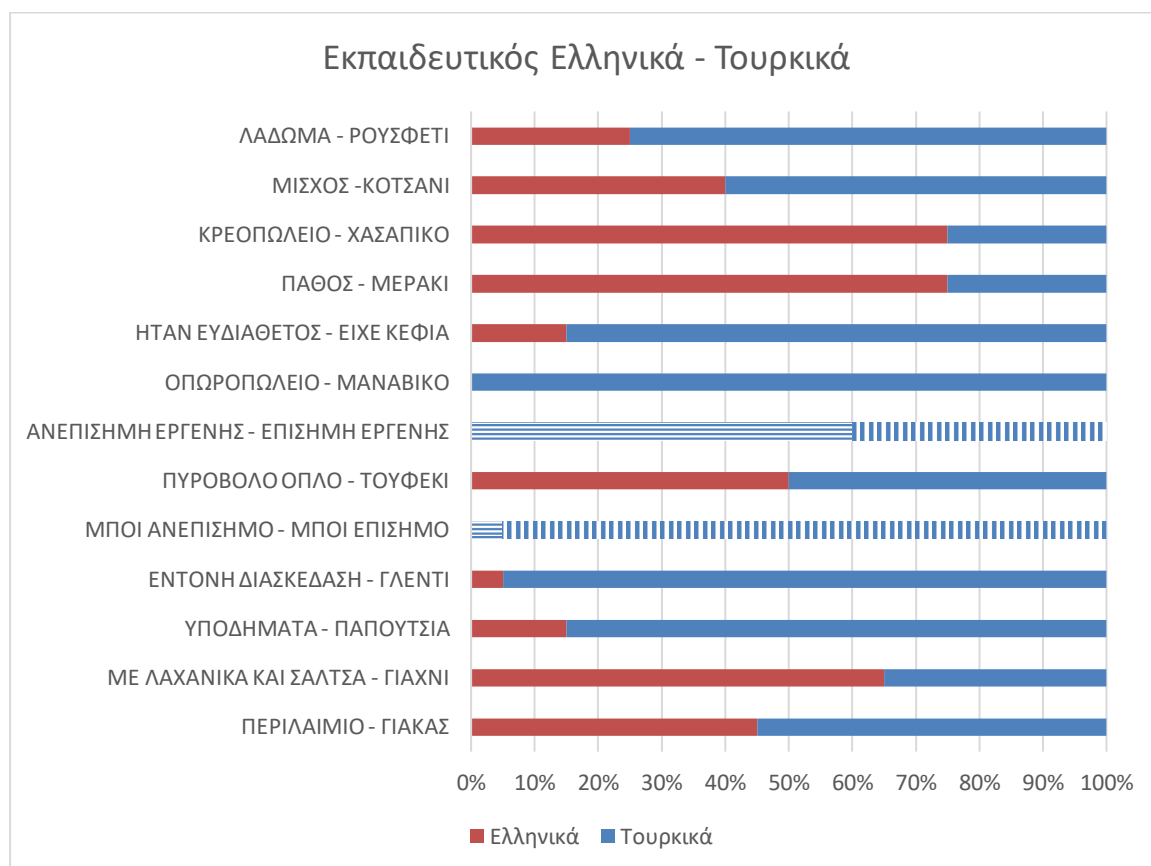

Εικόνα 6.7 Γλωσσικές προτιμήσεις εκπαιδευτικών σε ζεύγη με ελληνική λέξη και συνώνυμη αγγλικής προέλευσης

Όπως φαίνεται και στην εικόνα (βλ. εικόνα 6.7) και οι εκπαιδευτικοί χρησιμοποιούν ολικά αγγλικά δάνεια στον καθημερινό λόγο, σε λίγο μικρότερα ποσοστά από τους μαθητές. Ειδικότερα, σε έξι από τις δώδεκα ερωτήσεις επέλεξαν προτάσεις που περιείχαν την αγγλική απροσάρμοστη λέξη αντί της ελληνικής, και μάλιστα σε ποσοστό προτίμησης υψηλότερο του 60%. Έτσι, η λέξη «μπάσκετ» επιλέχθηκε σε ποσοστό 100%, η λέξη «λοκντάουν» κατά 90%, η λέξη «χάκερ» κατά 85%, η λέξη «ντιμπέιτ» κατά 75%, η λέξη «ντελιβεράς» κατά 70% και η λέξη «γκουγκλάρεις» κατά 60%. Επίσης, με ποσοστό 100% επέλεξαν το σημασιολογικό δάνειο «ποντίκι» αντί του ολικού «μάους», το οποίο σε ένα μικρό ποσοστό το επέλεξαν οι μαθητές (13%). Όχι ιδιαίτερα ψηλά στις προτιμήσεις τους ήταν η λέξη «ίντερνετ», η οποία επιλέχθηκε κατά 40%, το «μπακ απ» κατά 45%, το οποίο αξίζει να σημειωθεί πως επιλέχθηκε σε σημαντικά μικρότερο ποσοστό από τους μαθητές (21,74%). Λίγες, τέλος, προτιμήσεις ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς συγκέντρωσαν οι λέξεις «κουλ, τσιπς, ματς» με ποσοστό 15%. Προτιμήθηκαν οι ελληνικές αποδόσεις που και στις τρεις περιπτώσεις περιείχαν περισσότερες συλλαβές. Το γλωσσικό περικείμενο, επίσης, στο οποίο δόθηκαν, λόγω και της σημασίας των λέξεων, ήταν ανεπίσημο, κάτι που, επίσης, θα συνηγορούσε υπέρ της επιλογής τους. Αυτή η στάση, επομένως, οδηγεί στο συμπέρασμα πως οι λέξεις αυτές δεν ανήκουν στο λεξιλόγιο εκείνο το οποίο είναι σε χρήση στον καθημερινό τους λόγο.

Η λέξη «χόμπι για την οποία ζητήθηκε ένταξη σε μορφή παραγωγής λόγου συγκέντρωσε ποσοστό 90% υπέρ του γραπτού λόγου, σημειώνοντας περίπου ίδια ποσοστά με τους μαθητές. Συμβαίνει και εδώ, λοιπόν, τα ολικά αγγλικά δάνεια να επιλέγονται για χρήση στην προφορική επικοινωνία, όχι όμως για την τυπική, επίσημη γραπτή επικοινωνία.

6.4.2 Αποτελέσματα για ερωτήσεις σχετικές με δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης

Εικόνα 6.7 :Γλωσσικές προτιμήσεις εκπαιδευτικών σε ζεύγη με ελληνική λέξη και συνώνυμη τουρκικής προέλευσης

Και λέξεις τουρκικής προέλευσης (βλ. εικόνα 6.8) φαίνεται να ανήκουν στο καθημερινό λεξιλόγιο των εκπαιδευτικών, όπως προκύπτει από τις απαντήσεις που έδωσαν. Τα ποσοστά, μάλιστα, που σημείωσαν στις περισσότερες λέξεις είναι λίγο υψηλότερα από αυτά των μαθητών. Ειδικότερα, η λέξη «μανάβικο» επιλέχθηκε σε ποσοστό 100%, την ώρα που η λέξη «χασάπικο» δεν προτιμήθηκε, παρά σε ένα μικρό σχετικά ποσοστό 25%. Η διαφορετική αυτή στάση, μεταξύ δύο γλωσσικών δανείων που φέρουν ίδια χαρακτηριστικά, συνδέεται προφανώς με τις ελληνικές συνώνυμες με τις οποίες είχαν δοθεί σε ζεύγος. Έτσι, η σύνθετη ελληνική λέξη «οπωροπωλείο» δεν επιλέχθηκε από κανέναν, πιθανόν λόγω του πρώτου συνθετικού «οπώρα», το οποίο δεν είναι σε χρήση από τους ομιλητές/τριες, ούτε στην απλή

του μορφή, και συνεπώς οικείο. Αντίθετα, η λέξη «κρεοπωλείο» επιλέχθηκε αντί της λέξης «χασάπικο» λόγω του πρώτου συνθετικού της «κρέας», το οποίο είναι σε χρήση από τους ομιλητές/τριες και συνεπώς οικείο. Υψηλά ποσοστά σημείωσαν, επίσης, οι λέξεις «γλέντι» κατά 95%, «κέφια» κατά 85% και η λέξη «παπούτσια» με το ίδιο ποσοστό. Ανταγωνιστική σχέση στις προτιμήσεις φαίνεται να έχει η λέξη «γιακάς» με τη λέξη «περιλαίμιο» με την πρώτη τελικά να επικρατεί με ποσοστό 55%, όπως και η λέξη «τουφέκι» με ποσοστό 50%. Οι λέξεις «γιαχνί» σε ποσοστό 35% και η λέξη «μεράκι» κατά 25% δεν επιλέχθηκαν ιδιαίτερα σημειώνοντας, ωστόσο, υψηλότερα ποσοστά από αυτά των μαθητών. Η λέξη «ρουσφέτι», τέλος, επιλέχθηκε στο σημαντικό ποσοστό 75% αντί της ελληνικής «λάδωμα». Συμβαίνει η λέξη αυτή, όπως και άλλες τουρκικής προέλευσης, να χαρακτηρίζεται από μεγάλη εκφραστική δύναμη, έχοντας χάσει την ουδετερότητά της και να επιλέγεται στη χρήση όταν οι ομιλητές/τριες επιθυμούν να θίξουν καταστάσεις (Σκοπετέα, 1999). Είναι, έτσι, πιθανόν να επιλέχθηκε, θεωρώντας την πιο κατάλληλη προκειμένου να θιγεί το φαινόμενο της αναξιοκρατίας, όπως αυτό αναφέρεται στην πρόταση που δόθηκε.

Στις ερωτήσεις που ζητούσαν ένταξη σε επικοινωνιακή περίσταση η λέξη «μπόι» με το υψηλό ποσοστό 95% τοποθετήθηκε σε ανεπίσημη περίσταση, ενώ παραδόξως, ίσως, η λέξη «εργένης» σε επίσημη σε ποσοστό 60%. Είναι κάτι που αξίζει παρατήρησης, καθώς ενώ γενικά οι λέξεις ξένης προέλευσης δεν επιλέγονται σε επίσημο επικοινωνιακό πλαίσιο, η λέξη «εργένης» προτιμήθηκε. Σύμφωνα με την Σκοπετέα (1999) κάποιες λέξεις τουρκικής ρίζας έχουν μαρκαριστεί αρνητικά, έχοντας χάσει την ουδετερότητά τους, και χρησιμοποιούνται για την διατύπωση μιας αρνητικής αξιολογικής κρίσης, με τη λέξη «εργένης» να εντάσσεται μέσα σε αυτές.

Η λέξη «κοτσάνι», τέλος, επιλέχθηκε από τους εκπαιδευτικούς ως πιο κατάλληλη για χρήση στο γραπτό λόγο σε ποσοστό 60% έναντι της ελληνικής «μίσχος». Αυτή τους η στάση επιτρέπει να υποθέσουμε πως η λέξη αυτή υπερισχύει σε χρήση και στον προφορικό λόγο, κάτι που καταδεικνύει πως πρόκειται για δάνεια λέξη που έχει παραγκωνίσει, σε σημαντικό βαθμό, την συνώνυμή της ελληνική.

6.5 Σύγκριση των αποτελεσμάτων μαθητών και εκπαιδευτικών

Προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα της συγκεκριμένης εργασίας απαραίτητο είναι να γίνει μια συγκριτική προσέγγιση των αποτελεσμάτων της έρευνας για τους μαθητές και των αντίστοιχων για τους εκπαιδευτικούς (βλ. εικόνα 6.9).

Εικόνα 6.8 Σύγκριση γλωσσικών προτιμήσεων μαθητών και εκπαιδευτικών

Αναφορικά με τις δάνειες λέξεις αγγλικής προέλευσης, οι οποίες αποτελούν και πρόσφατα δάνεια, ενώ γενικά επιλέγονται στον καθημερινό λόγο και από τις δύο ομάδες, φαίνεται οι περισσότερες εξ αυτών να προτιμώνται περισσότερο από τους μαθητές, καθώς σημειώνουν υψηλότερα ποσοστά προτίμησης, ειδικότερα στις λέξεις εκείνες που αναφέρονται στο σημασιολογικό πεδίο των ηλεκτρονικών υπολογιστών. Εξάιρεση αποτέλεσαν οι λέξεις «ντιμπέιτ», «λοκντάουν» και «μπάσκετ», οι οποίες επιλέχθηκαν σε υψηλότερο ποσοστό από τους εκπαιδευτικούς. Στην ερώτηση που ζητούσε ένταξη σε μορφή παραγωγής λόγου, οι

προτιμήσεις δεν διαφοροποιήθηκαν, θεωρώντας και οι δύο ομάδες, με υψηλό ποσοστό, τη λέξη «χόμπι» καταλληλότερη για χρήση στον προφορικό λόγο.

Τα παλαιότερα προσαρμοσμένα δάνεια από την τουρκική φαίνεται να έχουν επικρατήσει στην κοινότητα και να επιλέγονται από τους Έλληνες ομιλητές/τριες προκειμένου να επικοινωνήσουν σε διάφορες εκφάνσεις του βίου τους. Ειδικότερα, από τις απαντήσεις προέκυψε πως και οι δύο ομάδες στην καθημερινότητά τους κάνουν χρήση λέξεων αυτής της προέλευσης, με τους εκπαιδευτικούς να τις επιλέγουν σε υψηλότερο ποσοστό. Εξαίρεση αποτέλεσαν οι λέξεις «γιακάς», «παπούτσια» και «τουφέκι» που επιλέχθηκαν σε υψηλότερο ποσοστό από τους μαθητές, επιλογή που, πιθανόν, συνδέεται με την σύνθετη μορφή των συνώνυμων τους ελληνικών, τουλάχιστον για τις δύο πρώτες, με τις λόγιες προθέσεις *περι-* και *υπο-*.

Στις ερωτήσεις που ζητήθηκε ένταξη σε επικοινωνιακή περίσταση και μορφή παραγωγής λόγου δεν παρατηρήθηκαν ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις στις προτιμήσεις, επιλέγοντας και οι δύο ομάδες τη λέξη «μπόυ» ως κατάλληλη για ανεπίσημη περίσταση επικοινωνίας. Προέκυψε, ωστόσο, το μη αναμενόμενο να επιλεγεί και από τις δύο ομάδες η λέξη «κοτσάνι» για χρήση στον γραπτό λόγο, όπως και η λέξη «εργένης» για χρήση σε επίσημο επικοινωνιακό πλαίσιο.

6.6 Σύγκριση των αποτελεσμάτων με τις υποθέσεις της έρευνας

Κρίνεται απαραίτητο να συγκριθούν τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την παρούσα έρευνα με τις υποθέσεις τις προκειμένου να οδηγηθούμε σε συμπεράσματα για τις στάσεις των δύο ομάδων απέναντι σε δάνεια λεξιλογικά στοιχεία δύο γλωσσών που υπήρξαν δανείστριες προς την ελληνική σε διαφορετικό χρόνο και συνθήκες, με την αγγλική να συνεχίζει να τροφοδοτεί με λεξιλόγιο και σήμερα ακόμη όλη την παγκόσμια κοινότητα. Η γενική υπόθεση πως λέξεις και των δύο γλωσσών θα επιλεγούν και από τις δύο ομάδες φαίνεται να επιβεβαιώνεται, με διαφοροποιήσεις, ωστόσο, από τις υποθέσεις στην επιλογή επιμέρους λέξεων. Η υπόθεση, επίσης, πως οι δάνειες λέξεις τουρκικής προέλευσης θα επιλεγούν σε μεγαλύτερο ποσοστό από τους εκπαιδευτικούς φαίνεται να επιβεβαιώνεται, εκτός από λίγες λέξεις, π.χ. «γιακάς» και «παπούτσια», που προτιμήθηκαν περισσότερο από μαθητές.

Στις ερωτήσεις που αφορούσαν ένταξη σε επικοινωνιακή περίσταση και μορφή παραγωγής λόγου οι απαντήσεις των δύο ομάδων ταυτίστηκαν, επιβεβαιώνοντας εν μέρει τις υποθέσεις. Ενώ, δηλαδή, όπως είχε υποτεθεί αναμέναμε δάνειες τουρκικές λέξεις να ενταχθούν και από τις δύο ομάδες σε ανεπίσημη περίσταση και προφορική μορφή λόγου, κάτι τέτοιο δεν συνέβη σε όλες τις περιπτώσεις, με τις λέξεις «εργένης» και «κοτσάνι» να εντάσσονται σε επίσημο πλαίσιο και γραπτό λόγο αντίστοιχα.

Οι δάνειες λέξεις αγγλικής προέλευσης επελέγησαν και από τις δύο ομάδες, σε υψηλότερα όμως ποσοστά από τους μαθητές, επιβεβαιώνοντας τις υποθέσεις, με κάποιες εξαιρέσεις. Ενώ, δηλαδή, οι λέξεις που σχετίζονται με το σημασιολογικό πεδίο της πληροφορικής και των νέων τεχνολογιών σημείωσαν υψηλότερα ποσοστά προτίμησης από την ομάδα των μαθητών, οι λέξεις «ντιμπέιτ, λοκντάουν και μπάσκετ» προτιμήθηκαν με υψηλότερα ποσοστά από εκπαιδευτικούς. Οι μονοσύλλαβες, επίσης, λέξεις «τσιπς, ματς, κουλ» δεν προτιμήθηκαν ιδιαίτερα και από τις δύο ομάδες παρά τις υποθέσεις που τις ήθελαν να υπερισχύουν λόγω της μιας συλλαβής που περιέχουν, τοποθετώντας ψηλά στις προτιμήσεις τις πολυσύλλαβες συνώνυμες τους ελληνικές. Η λέξη «χόμπι», τέλος, επιλέχθηκε και από τις δύο ομάδες, με υψηλό μάλιστα ποσοστό, ως κατάλληλη για χρήση στον προφορικό λόγο, επιβεβαιώνοντας την υπόθεση της έρευνας.

7. Συμπεράσματα

Η γλώσσα είναι ένας ζωντανός οργανισμός με δυναμικό χαρακτήρα που αναπόφευκτα αλλάζει στο πέρασμα των χρόνων., χωρίς αυτή η αλλαγή να ταυτίζεται με τις έννοιες της φθοράς, της αλλοίωσης και της νόθευσης του γλωσσικού συστήματος (Νικηφορίδου, 2001, σ. 40). Πρωταρχική αιτία της γλωσσικής αλλαγής αποτελεί η επαφή των γλωσσών η οποία οδηγεί στο φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού. Το φαινόμενο του δανεισμού είναι ιδιαίτερα εμφανές και παρατηρήσιμο στο λεξιλόγιο. Τα λεξιλογικά δάνεια με βάση τα χαρακτηριστικά τους διακρίνονται σε λόγια – λαϊκά, ολικά – μερικά, προσαρμοσμένα – μη προσαρμοσμένα κ.λπ. (Παπαναστασίου 2010).

Όπως όλες οι γλώσσες, έτσι και η ελληνική στο διάβα των αιώνων ήρθε σε επαφή με άλλους λαούς και άλλες γλώσσες ενσωματώνοντας πολλά δάνεια γλωσσικά στοιχεία σε διάφορους τομείς εμπειρίας. Οι στάσεις και οι αντιδράσεις, συνήθως, απέναντι στο φαινόμενο του γλωσσικού δανεισμού είναι αρνητικές, συνδέοντάς τον με φθορά και παρακμή της δανειολήπτριας γλώσσας. Αυτό συνέβη με τα άμεσα λεξιλογικά τουρκικά δάνεια που ενσωμάτωσε η ελληνική και συνδέονται με τα χρόνια της τουρκοκρατίας. Ήταν η γλώσσα του κατακτητή, ενός πολιτισμού χαμηλού γοήτρου που ο νεοέλληνας δεν ενέκρινε (Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 1996). Σήμερα η ελληνική δανείζεται από την αγγλική, η οποία έχει επικρατήσει σε παγκόσμια κλίμακα, αποτελώντας γλώσσα με κύρος. Πρόκειται για γλωσσικά δάνεια πολλά από τα οποία είναι ολικά και δεν εμφανίζουν κανένα βαθμό προσαρμογής στο σύστημα της ελληνικής, αντίθετα με τα γλωσσικά δάνεια από την τουρκική πολλά από τα οποία έχουν ενσωματωθεί στο φωνητικό, κλιτικό και παραγωγικό σύστημά της. Βέβαια, τα άμεσα – ολικά δάνεια, όπως αυτά από την αγγλική, είναι εκείνα που κυρίως ενοχλούν καθώς η μορφή τους προδίδει αμέσως την ξενική καταγωγή τους (Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, 1991), ενώ η παλαιότητα ενός δανείου, λαϊκής ιδίως προέλευσης, συνδέεται με περισσότερες ευκαιρίες για πλήρη προσαρμογή στο φωνητικό και μορφολογικό – κλιτικό σύστημα μιας γλώσσας, όπως συνέβη στην περίπτωση των τουρκικών δανείων, χωρίς βέβαια η προσαρμογή να συνδέεται μόνο με τον χρόνο (Παπαναστασίου, 2001, σ.47).

Απέναντι στα δύο αυτά διαφορετικής προέλευσης γλωσσικά δάνεια προς την ελληνική επιχειρήθηκε διερεύνηση των στάσεων των ομιλητών, εκπαιδευτικών και μαθητών, με τη

χρήση ενός ερωτηματολογίου. Η προκαταρκτική αυτή έρευνα έδειξε πως τόσο τα παλαιότερα γλωσσικά δάνεια από την τουρκική όσο και τα νεότερα από την αγγλική επιλέγονται από μαθητές και εκπαιδευτικούς για χρήση στον καθημερινό λόγο., με τα πρώτα να επιλέγονται περισσότερο από τους εκπαιδευτικούς, με μεγαλύτερα ποσοστά ανά λέξη, και τα δεύτερα περισσότερο από μαθητές, με ορισμένες εξαιρέσεις. Φαίνεται έτσι, πως τόσο η ηλικία όσο και το επίπεδο μόρφωσης των δύο ομάδων ενδέχεται να παίζουν κάποιο ρόλο στον τρόπο που αυτές οι ομάδες αξιολογούν δάνειες λέξεις διαφορετικής προέλευσης. Τέλος, και η περίπτωση, επίσημη ή ανεπίσημη, φαίνεται να επηρεάζει τους ομιλητές/τριες και των δύο ομάδων, οι οποίοι εντάσσουν τα δάνεια γλωσσικά στοιχεία σε ανεπίσημο πλαίσιο, πλην των περιπτώσεων εκείνων στις οποίες οι δάνειες λέξεις έχουν ενσωματωθεί πλήρως στην ελληνική και έχουν επικρατήσει στη χρήση σε βάρος των συνωνύμων τους ελληνικών.

Βιβλιογραφία

- Babbie, E. (2011). *Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα*. Στο Κ. Ζαφειρόπουλος (Επιμ.) Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική
- Browning, R. (1972). *Η Ελληνική γλώσσα, μεσαιωνική και νέα*. Μτφ. Δ. Σωτηρόπουλος. Αθήνα: Παπαδήμας. (σ. 137 – 138).
- McMahon, A. (2005). *Ιστορική Γλωσσολογία: Η θεωρία της γλωσσικής μεταβολής*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Αναστασιάση – Συμεωνίδη, Α. (1991). Ιδεολογήματα και δανεισμός. Στο Γ. Η. Χάρης (επιμ.), *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης, 63 – 71.
- Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, Α. (1994). *Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής: άμεσα δάνεια από τη γαλλική και αγγλοαμερικανική, μορφοφωνολογική ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Εστία.
- Αναστασιάδη – Συμεωνίδη, Α. (1996). Το λεξιλόγιο της νεοελληνικής και ο ευρωπαϊκός γλωσσικός πλουραλισμός. Στο *Η ελληνική γλώσσα στη διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση: Γλωσσικός πλουραλισμός και εθνοκεντρισμός*(πρακτικά συνεδρίου), 95 – 102 (γαλλικό κείμενο 343 –350). Αθήνα: Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης.
- Αρχάκης, Α. & Κονδύλη Μ. (2004). *Εισαγωγή σε ζητήματα κοινωνιογλωσσολογίας*. Αθήνα: Νήσος.
- Γαβριηλίδου, Ζ., Μητσιάκη, Μ. & Φλιάτουρας, Α. (2021). *100 βασικές έννοιες για τη Γλωσσολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Θεοδωροπούλου, Μ. (2001). Η γέννηση της γλώσσας. Στο Α. –Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Θεοδωροπούλου, Μ. & Παπαναστασίου, Γ. (2001). Το γλωσσικό λάθος. Στο Α. –Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

- Κακριδής – Φερράρι, Μ. (2001). Μετάφραση ξένων όρων. Στο Α. – Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Κακριδής- Φερράρι, Μ. (2007). *Στάσεις για την ελληνική γλώσσα*. Ανάκτηση 4 15, 2024, από Πύλη για τη ελληνική γλώσσα: https://www.greek-language.gr/greekLang/studies/history/thema_03/05.htm
- Καραντζόλα, Ε. & Φλιάτουρας, Α. (2004). *Γλωσσική Αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.
- Κατσογιάννου, Μ. & Στεφανίδου, Ζ. (2020). *Το Λεξικό του Covid – 19*. Αθήνα: Kavnadia Crew Publications.
- Λιόσης, Ν. (2019). Γλωσσική επαφή και γλωσσικός θάνατος: κριτική εξέταση με εμπειρικά δεδομένα από τα αρβανίτικα, τα τσακόνικα και τα καππαδοκικά. Στο Χρ. Τζίτζιλής & Γ. Παπαναστασίου (επιμ.), *Γλωσσικές επαφές στα Βαλκάνια και στη Μικρά Ασία*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Συνοπτική ιστορία της ελληνικής γλώσσας με εισαγωγή στην ιστορικοσυγκριτική γλωσσολογία* (3^η έκδ.). Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Νικηφορίδου, Κ. (2014). Γλωσσική αλλαγή. Στο Α. –Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Ξυδόπουλος, Γ. Ι. (2008). *Λεξικολογία: Εισαγωγή στην ανάλυση της λέξης και του λεξικού*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παναγιωτίδης, Φ. (2013). *Μίλα μου για γλώσσα: Μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Παπαζαχαρίου, Δ. (2016). *Στάσεις μαθητών Δημοτικού προς την αναπαριστώμενη γεωγραφική ποικιλότητα σε κείμενα μαζικής κουλτούρας*.
- Παπαναστασίου, Γ. (2001). Γλωσσικός δανεισμός. *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Στο Α. – Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.). Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Παπαναστασίου, Γ. (2007). *Γλωσσική αλλαγή: Η ιστορική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

- Παπαναστασίου, Γ. (2015). Το ελληνικό λεξιλόγιο από τον Όμηρο μέχρι σήμερα. *Ελμειακά*, 73.
- Πετρούνιας, Ε. (2001). *Νεοελληνική γραμματική και συγκριτική («αντιπαραθετική») ανάλυση*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.
- Προφίλη, Ο. (2001). Γλωσσική πολιτική στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στο Α.-Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη Γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Σκοπετέα, Ε. (1999). Ασθενείς και ισχυροί των Βαλκανίων. Στο *ασθενείς και ισχυρές γλώσσες στην Ευρωπαϊκή Ένωση: Όψεις του γλωσσικού ηγεμονισμού*. Α.-Φ. Χριστίδης (επιμ.), Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, (σ. 656 – 659).
- Σκοπετέα, Ε. (2001). Έθνος και γλώσσα. Στο Α.-Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Συμεωνίδης, Χ. (1999). Ελληνικής και τουρκικής αμοιβαίες επιδράσεις. Στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας*, Μ. Ζ Κοπιδάκης (επιμ.), Αθήνα: ΕΛΙΑ (σ. 176-177).
- Τσιτσιπής, Α. (2001). Στάσεις απέναντι στη γλώσσα. Στο Α. –Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Χάρης, Γ. (επιμ.) (2001). *Δέκα μύθοι για την ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Χατζηδάκη, Α. (2020). *Διδάσκοντας δίγλωσσα παιδιά. Θεωρητικά ζητήματα και εκπαιδευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Πεδίο.
- Χριστίδης, Α. –Φ. (1999). *Γλώσσα, Πολιτική, Πολιτισμός*. Αθήνα: Πόλις.
- Χριστίδης, Α.-Φ (2001). Η φύση της γλώσσας: γλώσσα και ιστορία. Στο Α.-Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
- Χριστίδης, Α.-Φ. (2001). Η νέα ελληνική γλώσσα και η ιστορία της. Στο Α.-Φ. Χριστίδης με Μ. Θεοδωροπούλου (επιμ.), *Εγκυκλοπαιδικός οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο ελληνικής Γλώσσας.

Χριστίδης, Α.-Φ. (2012). *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής γλώσσας*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Aitchison, J. (2012). *Language change. Progress or Decay?* (4th edition). Cambridge: Cambridge University Press.

Thomason, S.G. (2019). *Εισαγωγή στη γλωσσική επαφή*. Στο Ν. Λιόσης (Μτφ.). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Trask, R. L. (2009). *Why do Languages change?* Cambridge: Cambridge University Press.

Παράρτημα: Το ερωτηματολόγιο

Μέτρηση γλωσσικών στάσεων

Ερωτηματολόγιο

1. Διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου *

2. Σε ποια ηλικιακή ομάδα ανήκετε;

- ☐ Κάτω των 20 ετών
☐ 20-30
☐ 30-40
☐ 40-50
☐ 50 ή παραπάνω

3. Ποιο είναι το επίπεδο εκπαίδευσής σας;

- ☐ Μαθητής Γυμνασίου
☐ Μαθητής Λυκείου
☐ Απόφοιτος ΑΕΙ/ ΤΕΙ
☐ Κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου
☐ Κάτοχος Διδακτορικού τίτλου

4. Ποιο είναι το φύλο σας

- ☐ Άντρας
☐ Γυναίκα

5. Ποια είναι η μητρική σας γλώσσα;

☐ Ελληνική

☐ Άλλη

6. Ποια λέξη σας φαίνεται περισσότερο κατάλληλη για το συγκεκριμένο περιεχόμενο;

☐ Ο γιακάς ενός ενδύματος είναι φτιαγμένος από ένα ξεχωριστό κομμάτι υφάσματος.

☐ Το περιλαίμιο ενός ενδύματος είναι φτιαγμένο από ένα ξεχωριστό κομμάτι υφάσματος.

7. Ποια από τις δύο διατυπώσεις σας φαίνεται περισσότερο οικεία;

☐ Σήμερα θα φάμε κοτόπουλο με λαχανικά και σάλτσα ντομάτας.

☐ Σήμερα θα φάμε κοτόπουλο γιαχνί.

8. Με ποιον ομιλητή ταυτίζεστε;

☐ Έχω πάρει τσιπς και αναψυκτικά για να δούμε το βράδυ το ματς.

☐ Έχω πάρει πατατάκια και αναψυκτικά για να δούμε το βράδυ τον αγώνα.

9. Ποια πρόταση θα επιλέγατε να χρησιμοποιήσετε;

☐ Αν και δεν είχε πιθανότητες για τη νίκη, τελικά επικράτησε στον αγώνα.

☐ Αν και ήταν αουτσάιντερ, τελικά επικράτησε στον αγώνα.

10. Η διατύπωση ποιας πρότασης σας εκφράζει περισσότερο;

- ☐ Η επόμενη αγορά μου θα είναι ένα ζευγάρι παπούτσια.
- ☐ Η επόμενη αγορά μου θα είναι ένα ζευγάρι υποδήματα.

11. Με ποιαν ομιλητή ταυτίζεστε;

- ☐ Μου χάλασε το μάους του υπολογιστή .
- ☐ Μου χάλασε το ποντίκι του υπολογιστή.

12. Ποια πρόταση είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσετε;

- ☐ Το πρόγραμμα που μου πρότειναν παρέχει απεριόριστη πρόσβαση στο διαδίκτυο.
- ☐ Το πρόγραμμα που μου πρότειναν παρέχει απεριόριστη πρόσβαση στο ίντερνετ.

13. Ποια φράση θα χρησιμοποιούσατε σε συνομιλία με φίλους;

- ☐ Η έντονη διασκέδαση κράτησε μέχρι το πρωί.
- ☐ Το γλέντι κράτησε μέχρι το πρωί.

14. Σε τι είδους επικοινωνιακό πλαίσιο θα εντάσσατε τη λέξη μπάι;

- ☐ Επίσημο
- ☐ Ανεπίσημο

*

15. Ποιος ομιλητής σας εκφράζει περισσότερο;

- ☐ Μπορείς εύκολα και γρήγορα να γκουγκλάρεις στο κινητό και να βρεις πληροφορίες γι' αυτό που θες.
- ☐ Μπορείς εύκολα και γρήγορα να ψάξεις στη μηχανή αναζήτησης στο κινητό και να βρεις πληροφορίες γι' αυτό που θες.

16. Ποια φράση θα χρησιμοποιούσατε για να αναφερθείτε στο γεγονός;

- ☐ Τον τραυμάτισε θανάσιμα με τουφέκι.
- ☐ Τον τραυμάτισε θανάσιμα με πυροβόλο όπλο.

17. Ποια πρόταση θα χρησιμοποιούσατε σε συνομιλία με φίλους για να διατυπώσετε την ακόλουθη κίνηση:

- ☐ Σπάνια θα τον δεις να ενοχλείται και να αντιδρά έντονα, είναι πολύ χαλαρός.
- ☐ Σπάνια θα τον δεις να ενοχλείται και να αντιδρά έντονα, είναι πολύ κουλ.

18. Με ποιον ομιλητή ταυτίζεστε;

- ☐ Είναι απαραίτητο το μπακ απ για την επαναφορά των αρχείων.
- ☐ Είναι απαραίτητο το αντίγραφο ασφαλείας για την επαναφορά των αρχείων.

19. Σε τι είδους επικοινωνιακή περίπτωση θα τοποθετούσατε τη λέξη εργένης;

- ☐ Επίσημη
- ☐ Ανεπίσημη

20. Ποια πρόταση είναι πιθανότερο να χρησιμοποιήσετε;

- ☐ Στο μανάβικο της γειτονιάς μου βρίσκω πάντα φρέσκα φρούτα.
- ☐ Στο σπερπωλειό της γειτονιάς μου βρίσκω πάντα φρέσκα φρούτα.

21. Σε ποια δεξιότητα παραγωγής λόγου είναι πιθανότερο να συναντήσετε τη λέξη χόμπι;

- ☐ Γραπτή
- ☐ Προφορική

22. Ποια πρόταση θα χρησιμοποιούσατε σε συζήτηση με φίλο σας;

- ☐ Είχε κόπια σήμερα στη δουλειά.
- ☐ Ήταν ευδιάθετος σήμερα στη δουλειά.

23. Ποια από τις δύο προτάσεις θα χρησιμοποιούσατε για να πείτε τα νέα στον συνομιλητή σας;

- ☐ Η εθνική ομάδα καλαθοσφαίρισης προκρίθηκε στον τελικό.
- ☐ Η εθνική ομάδα μπάσκετ προκρίθηκε στον τελικό.

24. Ποια διατύπωση σας είναι περισσότερο οικεία;

- ☐ Το απαγορευτικό είναι αναπόφευκτο σε περιόδους έξαρσης θανατηφόρων ιών.
- ☐ Το λακνύουν είναι αναπόφευκτο σε περιόδους έξαρσης θανατηφόρων ιών.

25. Με ποιον ομιλητή ταυτίζεστε;

Να επισημαίνεται μόνο μία έλλειψη.

26. Ποια πρόταση θα επιλέγατε να χρησιμοποιήσετε;

- ☐ Αγόρασα ωραίο κρέας σήμερα από το χασάπικο.
- ☐ Αγόρασα ωραίο κρέας σήμερα από το κρεοπωλείο.

27. Ποια από τις δύο προτάσεις είναι πιθανότερο να ακούσετε;

- ☐ Κυβερνοπειρατής προσπάθησε να αποσπάσει χρήματα από εταιρεία.
- ☐ Χάκερ προσπάθησε να αποσπάσει χρήματα από εταιρεία.

28. Ποια πρόταση θα επιλέγατε να χρησιμοποιήσετε στον γραπτό λόγο;

- ☐ Το λουλούδι ήταν όμορφο, αν και ο μίσχος του ήταν καλυμμένος με αγκάθια.
- ☐ Το λουλούδι ήταν όμορφο, αν και το κοτσάνι του ήταν καλυμμένο με αγκάθια.

29. Ποιος ομιλητής σας εκφράζει περισσότερο;

- ☐ Δουλεύει και ως διανομέας φαγητού για να τα καταφέρει οικονομικά.
- ☐ Δουλεύει και ως ντελιβεράς για να τα καταφέρει οικονομικά.

30. Ποια διατύπωση σας είναι περισσότερο οικεία;

☐ Χωρίς τα κατάλληλα προσόντα βρέθηκε με ρουσιφέτι στο γραφείο του υπουργού.

☐ Χωρίς τα κατάλληλα προσόντα βρέθηκε με λάδωμα στο γραφείο του υπουργού.

31. Δύο εκφωνητές κάνουν χρήση διαφορετικών όρων για το ίδιο γεγονός. Με ποιον ταυτίζεστε;

☐ Το ντιμπέιτ των πολιτικών αρχηγών παρουσιάζει ενδιαφέρον εν όψει εκλογών.

☐ Η τηλεμαχία των πολιτικών αρχηγών παρουσιάζει ενδιαφέρον εν όψει εκλογών.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.